

De Duitse zoektocht naar eigen identiteit

De veranderende positie van Duitsland in de veiligheidspolitiek van de Europese Unie: een vergelijking tussen Kohl en Merkel

Naam: Anne Heger

Studentnummer: 3525163

Emailadres: A.E.Heger@students.uu.nl

Docent: Prof. Dr. Segers

Cursus: Bachelor thesis

Datum: 24-06-2013

Inhoudsopgave

Lijst met afkortingen	3
Inleiding	4
1. Konrad Adenauer: de ‘vader’ van Duitsland	12
1.1 De eerste Bondskanselier van Duitsland	12
1.2 Adenauer als grondlegger van het Duitse Buitenlandbeleid?.....	12
1.2.1 <i>Werken aan goede internationale relaties</i>	12
1.2.2 <i>De Adenauer Methode</i>	13
1.2.3 <i>Richtlijnen in het buitenlands beleid</i>	14
1.3 Reacties op de eerste Duitse Bondskanselier vanuit Europa.....	16
1.4 Reacties op de eerste Duitse Bondskanselier vanuit Duitsland	16
1.5 Conclusie	16
2. Helmut Kohl: de Bondskanselier van de eenheid.....	18
2.1 Kohl als ‘kleinzoon’ van Adenauer	18
2.2 Kohl’s visie op Europese Integratie	19
2.3 Veiligheidsbeleid Kohl.....	20
2.3.1 <i>Casus 1: De Eerste Golfoorlog (1990-1991)</i>	22
2.3.2 <i>Casus 2: Het uiteenvallen van Joegoslavië en de oorlog om Kosovo (1991-1999)</i>	23
2.4 Reacties vanuit Duitsland op dit veiligheidsbeleid.....	26
2.4.1 <i>Reacties op Kohls houding gedurende de Eerste Golfoorlog</i>	26
2.4.2 <i>Reacties op Kohl houding gedurende de oorlog in Joegoslavië</i>	27
2.5 Reacties vanuit Europa op dit veiligheidsbeleid	27
2.6 Conclusie.....	27
3. Angela Merkel: een Bondskanselier met visie	29
3.1 Merkels visie op Europese Integratie	30
3.2 Veiligheidsbeleid Merkel	31
3.2.1 <i>Casus 1: De oorlog in Libanon (2006)</i>	32
3.2.2 <i>Casus 2: De dreiging van het Iranese kernwapenprogramma</i>	33
3.2.3 <i>Casus 3: De oorlog in Libië</i>	34
3.3 Reacties vanuit Duitsland op dit veiligheidsbeleid.....	36
3.4 Reacties vanuit Europa op dit veiligheidsbeleid	36
3.5 Conclusie	37
Conclusie	38
Literatuurlijst	42

Lijst met afkortingen

CDU	Christlich Demokratische Union
CFDP	Common Foreign Defence Policy
CFSP	Common Foreign Security Policy
EDA	European Defense Agency
EEAS	European External Action Service
EEG	Europese Economische Gemeenschap
EGKS	Europese Gemeenschap voor Kolen en Staal
EMU	Economisch en Monetaire Unie
ESDP	European Defense and Security Policy
EU	Europese Unie
EUBAM Libya	European Union Border Assistance Mission Libya
EUFOR Libya	European Union Force Libya
IAEA	International Atomic Energy Agency
IFOR	Implementation Force
JHA	Justice and Home Affairs
NAVO	Noord-Atlantische Verdragsorganisatie
PSCD	Permanent Structured Cooperation in Defense
SPD	Sozialdemokratische Partei Deutschlands
TEU	Treaty on European Union
UNIFIL	United Nations Interim Force in Lebanon
UNPROFOR	United Nations Protection Force
VN	Verenigde Naties
VS	Verenigde Staten
WEU	West-Europese Unie

Inleiding

In 1951 begon de Europese integratie als een grote ambitie van zes landen. Momenteel bestaat de EU al uit 27 landen, die op verschillende domeinen met elkaar samenwerken. Achter het oprichten van de Europese Gemeenschap voor Kolen en Staal (EGKS) in 1951 zaten verschillende motieven. Het belangrijkste motief voor Duitsland en Frankrijk was het streven naar langdurige vrede in Europa. Na de twee wereldoorlogen was Europa toe aan vrede. Duitsland was een ineengestorte en een verdeelde natie. Pas in 1949, met het aantreden van Konrad Adenauer, kreeg Duitsland geleidelijk weer een rol in de internationale politiek. Duitsland toonde een zeer bescheiden opstelling met het beleid van Adenauer. Door zich in te zetten voor Europese integratie kon Duitsland laten zien bereid te zijn om samen te werken en kon Adenauer opnieuw vertrouwen winnen in Europa. Duitsland trachtte zich dan ook volledig in te zetten voor Europese integratie. Deze lijn van het tonen van inzet in combinatie met het streven naar een gemoedelijk buitenlandbeleid is terug te vinden bij verschillende Bondskanseliers. Zo stond Helmut Schmidt bekend om zijn politiek van vertrouwen wekken. Hij wilde Frankrijk laten zien dat Duitsland niet uit eigen belang handelde, maar in het belang van Europa.¹ Helmut Kohl zette zich eveneens in voor ontwikkelingen binnen de Europese Unie die niet altijd direct in het belang waren van Duitsland, zoals de Economische en Monetaire Unie (EMU). De Bondskanseliers werden vaak bekritiseerd om dit beleid binnen Duitsland en door de onafhankelijke Bundesbank. Het zorgde er echter wel voor dat Duitsland wederom een belangrijke rol kon gaan spelen in de wereldpolitiek.

De houding van Duitsland ten opzichte van Europese integratie is een zeer actueel onderwerp. Op 16 maart 2012 publiceerde *The Guardian* een artikel met de titel *Germany, Europe's reluctant Goliath, is hiding its true strength: Germany is saving the eurozone from disaster, but it can't glory in its role. The past means it still fears its own shadow.*² Ook nu bij de economische crisis in Cyprus zijn alle ogen op Duitsland gericht. De Volkskrant bericht dat de Duitse politiek sceptisch staat tegenover financiële hulp aan Cyprus.³ Iedereen vraagt zich af wat Merkel zal doen: Cyprus financieel steunen omdat Duitsland de Europese integratie

¹ D. Marsh, *The Euro: The Battle for the Global Currency* (Yale 2011) 76.

² J. Freedland, 'Germany, Europe's reluctant Goliath, is hiding its true strength' (versie 9 april 2013), <http://www.guardian.co.uk/commentisfree/2012/mar/16/germany-reluctant-goliath-eurozone-shadow> (16 maart 2012).

³ Volkskrant, 'Duitse politici sceptisch over hulp Cyprus' (versie 22 april 2013), <http://www.volkskrant.nl/vk/nl/2680/Economie/article/detail/3387866/2013/02/03/Duitse-politici-sceptisch-over-hulp-Cyprus.dhtml> (3 februari 2013).

vooruit wil helpen en de euro wil behouden? Of zal Merkel luisteren naar haar eigen regering en kiezen voor wat het beste is voor Duitsland?

Het ‘Duitse vraagstuk’ is een veel besproken onderwerp in de contemporaine geschiedschrijving van Europa. Na de Koude Oorlog was het de vraag of Duitslands buitenlandbeleid ten opzichte van Europa zou veranderen. Duitsland maakte grote veranderingen door: de Berlijnse Muur viel in 1989 en onder Helmut Kohl werden Oost- en West-Duitsland herenigd. De rest van Europa keek gespannen toe hoe deze ontwikkelingen verliepen. De Franse President François Mitterrand bereidde zich al ver van te voren voor op de eenwording van Duitsland. Hij was bang dat dit de plannen voor de EMU in Europa zou verstoren.⁴ De spanningen na de Tweede Wereldoorlog omtrent Duitsland waren begrijpelijk; hoe lang blijft het Duitse vraagstuk echter relevant? Timothy Garton Ash, professor Europese Studies aan de Universiteit van Oxford, stelt dat het Duitse vraagstuk niet meer bestaat. Ash is in zijn boek *History of the Present: Essays, Sketches and Despatches from Europe in the 1990s* erg positief over de Duitse bijdrage aan de Europese integratie.⁵ In een opiniestuk in de Volkskrant op 8 september 2012 beweert Günther Nonnenmacher echter dat het Duitse vraagstuk nog steeds blijft spoken in Europa. ‘Duitsland moet een model zijn voor andere EU-landen zonder de indruk te wekken die te koeioneren.’⁶

In 1990 schreef John Mearsheimer het boek *Back tot the Future*; hierin deed de Amerikaanse historicus de voorspelling dat Duitsland zich meer onafhankelijk zou opstellen ten opzichte van Europa. Heeft Duitsland zich van een getemde macht naar een genormaliseerde macht ontwikkeld? Dit is de vraag die Simon Bulmer en William Paterson in 2010 stelden.⁷ De twee auteurs zijn van mening dat het beeld van een ‘getemde macht’ niet langer opgaat voor Duitsland. Het beeld van een getemde macht werd in 1997 neergezet door Peter Katzenstein, professor in de internationale politieke economie.⁸ Katzenstein schreef zijn boek in 1997, Bulmer en Paterson bekritiseerden zijn theorie in 2010. Er kan sprake zijn van een verouderde theorie die toentertijd zeer relevant was, en een decennium later niet meer opgaat. Heeft Duitsland hierin een ontwikkeling doorgemaakt sinds het einde van de Koude Oorlog? Was het *Bundesreich* een getemde macht en vertoonde het rond 2010 weer zijn kracht? En als

⁴ Marsh, *The Euro*, 140.

⁵ T. G. Ash, *History of the Present: Essays, Sketches and Despatches from Europe in the 1990s* (New York 2000).

⁶ G. Nonnenmacher, ‘Het Duitse vraagstuk blijft spoken in Europa’ (versie 9 april 2013), <http://www.volkskrant.nl/vk/nl/3184/opinie/article/detail/3312764/2012/09/08/Het-Duitse-vraagstuk-blijft-spoken-in-Europa.dhtml> (8 september 2012).

⁷ Paterson en Bulmer, 2010

⁸ P. J. Katzenstein, *Tamed power: Germany in Europe* (Cornell 1997).

Duitsland deze ontwikkeling doormaakt en zich sterker en onafhankelijker opstelt, wat betekent dit dan voor Europa?

Het opiniestuk in de *Guardian* over Duitslands angst voor zijn eigen schaduw staat in lijn met de theorie van Katzenstein dat Duitsland een getemde macht is. Duitsland zou zich volgens Katzenstein nog steeds niet op volle kracht durven laten zien en stelt zich nog steeds erg afhankelijk op ten opzichte van de Europese Unie.⁹ Volgens Ash zet Duitsland zich erg goed in voor Europa, is dit echter een teken van afhankelijkheid? Het is interessant om dieper in te gaan op dit wetenschappelijk debat. Of Duitsland zich onafhankelijker opstelt zal in dit onderzoek worden geanalyseerd aan de hand van de veiligheidspolitiek van de Europese Unie. Het gemeenschappelijke buitenland- en veiligheidsbeleid is een moeilijke kwestie binnen de Europese Unie en zeker ook voor Duitsland.

Het veiligheidsbeleid van de Europese Unie wordt binnen de EU officieel het Common Foreign and Security Policy (CFSP) genoemd.¹⁰ Het CFSP werd opgesteld in het Verdrag van Maastricht in 1991 binnen de pilaar Justice and Home Affairs (JHA).¹¹ Beslissingen binnen het CFSP worden gemaakt door de Europese Raad, een orgaan van de Europese Unie waar staatshoofden bijeenkomen om gezamenlijk beslissingen te maken over voornamelijk buitenlandse politiek. Deze beslissingen worden dus intergouvernementeel gemaakt, de stemming moet unaniem zijn. In Artikel 11 van de ‘Treaty on European Union’, opgesteld in het Verdrag van Maastricht, wordt het CFSP vastgelegd. De doelen van dit beleid worden als volgt uitgelegd: het CFSP moet de gedeelde waarden, de fundamentele belangen, de onafhankelijkheid en de integriteit van de Unie bewaken. Daarnaast dient het beleid in overeenkomst te zijn met de grondbeginselen van het Verdrag van de Verenigde Naties. Het CFSP moet de veiligheid van de Europese Unie verstevigen en de vrede bewaren. Bovendien moet het beleid de internationale veiligheid bewaken in overeenkomst met de grondbeginselen van het Verdrag van de Verenigde Naties, de Helsinki overeenkomsten en de doelstellingen van het Verdrag van Parijs, inclusief de overeenkomsten over de externe grenzen. Daarnaast is het CFSP bedoeld om internationale samenwerking te stimuleren en de democratie en de grondbeginselen van het recht te ontwikkelen en consolideren. Tot slot moet

⁹ Katzenstein, *Tamed Power*, 2.

¹⁰ *Ibidem*, 26.

¹¹ N. Wright, *Germany and the CFSP: The Accidental Leader?* (Londen 2011) 4.

het CFSP streven naar het respecteren van mensenrechten en fundamentele vrijheden.¹² Dit zijn vrij algemene en brede richtlijnen voor het Europese veiligheidsbeleid. De Europese Unie hanteerde geen duidelijke lijn in de buitenlandse politiek en wilde voornamelijk de Verenigde Naties niet in de weg zitten. Binnen de CFSP bevindt zich de zogeheten Weimar-Driehoek, bestaande uit Duitsland, Frankrijk en Polen. Deze drie landen nemen samen vaak initiatieven op het gebied van buitenlandse zaken.¹³ Volgens Nicholas Wright heeft Duitsland voornamelijk een gedeeld leiderschap binnen het CFSP gehad. Duitsland heeft altijd een grote rol gespeeld in de ontwikkeling hiervan. Vooral in de jaren 1990 heeft Duitsland getracht het CFSP te hervormen naar eigen maatstaven.¹⁴

In het Verdrag van Maastricht werd nog een afspraak gemaakt met betrekking tot het gemeenschappelijk buitenlandbeleid: er werd besloten dat de West-Europese Unie (WEU) het defensiecomponent van de Europese Unie zou worden en dat de West-Europese defensieorganisatie een breder takenpakket zou krijgen. Dit takenpakket kon variëren van humanitaire operaties tot vredesafdwingende missies; dit werden de zogeheten Petersbergtaken genoemd.¹⁵

In Artikel 42 van het Verdrag van Lissabon is het Common Foreign Defense Policy (CFDP) opgezet, bedoeld als integraal onderdeel van Europa's buitenland- en veiligheidsbeleid.¹⁶ In een officieel document van de Europese Raad wordt dit beleid als volgt beschreven: 'CFDP is intended to serve the wider aims of the EU's foreign and security policy. This reflects how the relationship between defence and foreign policy is now conceived in all advanced democracies: the generals do their business at the behest of the politicians and diplomats.'¹⁷ Het gemeenschappelijk buitenland- en veiligheidsbeleid heeft in de loop der tijd een militaire uitvoering gekregen. De lidstaten binnen de Europese Unie kunnen gezamenlijk besluiten een leger te sturen naar probleemgebieden. Dit wordt nooit ondernomen als een offensief, het inzetten van een leger valt altijd onder een vredesmissie of veiligheidsmissie. Duitsland richtte samen met Frankrijk en Groot-Brittannië het European

¹² Provisions on a common foreign and security policy (Title V, Article 11 – 28), <http://www.consilium.europa.eu/uedocs/cmsUpload/Treaty%20on%20European%20Union%20-%20Title%20V.pdf>

¹³ Wright, Germany and the CFSP, 8.

¹⁴ H. W. Maull, Germany's Uncertain Power: Foreign Policy of the Berlin Republic (New York 2006) 30.

¹⁵ H. Terlouw, Duitslands rol in de wereld: Een onderzoek naar identiteitspercepties in het debat over de Duitse buitenlandse en veiligheidspolitiek sinds 1990 (2008) 63.

¹⁶ European Council on Foreign Relations, 'Where does CFDP fit in EU foreign policy?' (13 februari 2013) 2.

¹⁷ European Council on Foreign Relations, 'Where does CFDP fit in EU foreign policy?' (13 februari 2013) 2.

Defense and Security Policy (ESDP) op. Daarnaast richtten zij eveneens de EU Battlegroups, de European Defense Agency (EDA) en mechanisme voor Permanent Structured Cooperation in Defense (PSCD) in het Verdrag van Lissabon op.¹⁸ Duitsland had dus een gedeelde leidersrol in het bepalen van de structuren van het gemeenschappelijk buitenlandbeleid. De Europese Unie staat onder grote druk om dit buitenland- en veiligheidsbeleid verder te blijven ontwikkelen. Internationale dreigingen van terrorisme en conflicten in het Midden-Oosten vragen om een sterke houding van de Europese Unie. In 2010 werd het nieuwste Europese instrument op het gebied van buitenland- en veiligheidspolitiek geïntroduceerd: de European External Action Service (EEAS). Volgens Klaus Brummer, Duits politicoloog, is het document over de Europese veiligheidsstrategie het meest prominente statement wat de Europese Unie maakte op het gebied van buitenlandbeleid.¹⁹ Hierin worden de doelstellingen in het veiligheidsbeleid vastgelegd en worden de oplossingen voor de internationale dreigingen besproken.²⁰

In dit onderzoek wordt er antwoord gegeven op de volgende vraag: in hoeverre heeft Duitsland zich op het gebied van de veiligheidspolitiek van de Europese Unie ontwikkeld in een meer onafhankelijke richting, in vergelijking met de periode van de Koude Oorlog? Hierbij zal de positie van Duitsland in verschillende belangrijke beslissingen worden geanalyseerd. Handelt Duitsland uit landsbelang, of handelt Duitsland in belang van de Europese gemeenschap? Het onderzoek zal zich met name richten op de motieven van de Duitse Bondskanseliers. Daarnaast zal het Duitse vraagstuk aan bod komen.

Om de Duitse houding in de veiligheidspolitiek van de Europese Unie te meten zullen er in dit onderzoek twee Bondskanseliers met elkaar worden vergeleken, namelijk Helmut Kohl en Angela Merkel. Ook zal het buitenlandbeleid van Konrad Adenauer, de eerste Duitse Bondskanselier, kort behandeld worden. Adenauer was partijlid van de Christlich Demokratische Union (CDU), zo ook Kohl en Merkel. Beide Bondskanseliers worden gezien als de ‘nazaten’ van Adenauer. Alle drie de Bondskanseliers komen van eenzelfde politieke achtergrond, het is daarom logisch om te kijken of er bij deze leiders een ontwikkeling te zien is in Duitslands houding in de veiligheidspolitiek van de Europese Unie.

¹⁸ Wright, *Germany and the CFSP*, 8.

¹⁹ Bertelsmann Stiftung, ‘The Big Three and the ESDP: France, Germany and the United Kingdom’ (November 2006) 5.

²⁰ Europese veiligheidsstrategie, ‘Een veiliger Europa in een betere wereld’ (Brussel 12 december 2003), <http://consilium.europa.eu/uedocs/cmsUpload/031208ESSI1NL.pdf>.

Er wordt in dit onderzoek gekeken naar in hoeverre Kohl en Merkel een onafhankelijke of afhankelijke houding hebben aangenomen ten opzichte van de veiligheidspolitiek van de Europese Unie. Hoe wordt deze “onafhankelijke opstelling” onderzocht? In dit onderzoek wordt er een continuüm van waarden gehanteerd. De meest onafhankelijke opstelling die Duitsland kan aannemen is de situatie waarin Duitsland als enige land tegen EU-beleid of EU-initiatieven ingaat. De meest afhankelijke opstelling die Duitsland kan aannemen is het aannemen van EU-beleid dat tegen Duits belang ingaat. Daartussen bestaat een continuüm aan variaties en verschillende degradaties. Om te bepalen waar binnen dit continuüm een Duitse houding op het gebied van veiligheidspolitiek te plaatsen valt, moeten er vaste criteria worden opgesteld. Het is hiervoor belangrijk om te kijken naar “initiatief” en “blokkeren van besluiten”. Wanneer er wordt gekeken naar een Bondskanselier zullen de volgende vragen relevant zijn: in welke mate heeft de Bondskanselier in kwestie initiatieven vanuit de EU geblokkeerd? In hoeverre heeft de Bondskanselier initiatief genomen in de veiligheidspolitiek? In hoeverre strookt het genomen besluit met Duitse belangen? Heeft de Bondskanselier een actieve of een passieve houding aangenomen? En tot slot: in hoeverre botst het beleid dat de Bondskanselier uitdraagt in de Europese Raad met de standpunten binnen de Bundestag? In het wetenschappelijke debat omtrent dit onderwerp wordt veel gesproken over de eventuele leidersrol die Duitsland zou innemen in de veiligheidspolitiek van de Europese Unie. Een leidersrol impliceert eigen inbreng en het handelen in eigen belang. Wanneer Duitsland een leidende rol inneemt kan gesteld worden dat Duitsland een onafhankelijke houding aanneemt: nationaal belang wordt voor Europees belang geplaatst. Het tegenovergestelde is eveneens waar: wanneer Duitsland een volgende houding aanneemt, stelt Duitsland zich afhankelijk op. Het is uiteraard belangrijk om elke casus apart te bekijken en voorzichtig om te gaan met deze aanname. Duitsland kan eveneens een gedeelde leidersrol aannemen waarbij het beleid niet strookt met Duits belang.

Historici hebben vele termen gebruikt om aan te geven in hoeverre Duitsland zich wel of niet onafhankelijk opstelt in het veiligheidsbeleid van de Europese Unie. Hanns W. Maull gebruikt de termen ‘uploading’ en ‘downloading’; bij uploading probeert Duitsland het veiligheidsbeleid te beïnvloeden zodat het meer in lijn is met Duits beleid. Bij downloading neemt Duitsland de richtlijnen van het Europees beleid over.²¹ Nicholas Wright onderscheidt verschillende vormen van leiderschap: de directe leider, de gedeelde leider en de leider door voorbeeldfunctie.²² Al deze benamingen komen uit op dezelfde vragen; of Duitsland aan het

²¹ Maull, *Germany’s Uncertain Power* (2006).

²² Wright, *Germany and the CFSP*, 8.

uploaden is, leiderschap neemt of zich onafhankelijk opstelt, het heeft te maken met welke houding Duitsland aanneemt. Dit is sinds de Tweede Wereldoorlog een gevoelige kwestie in Europa. Daarom is er in de internationale betrekkingen een extra alertheid voor een Duitsland dat het voortouw neemt. Dat is eveneens de reden dat Duitsland niet graag het voortouw neemt en er zoveel mogelijk wordt vastgehouden aan multilateralisme als het gaat om buitenland- en veiligheidsbeleid.

Het is interessant om de positie van de twee Bondskanseliers (en ook Adenauer) naast elkaar te leggen. Er wordt in dit onderzoek kort stilgestaan bij de houding van Adenauer in de Europese veiligheidspolitiek. Adenauer was Duitslands eerste Bondskanselier en stond bekend om zijn bescheiden opstelling. Het beleid van Adenauer zette de toon voor zijn opvolgers. Er zal getracht worden een lijn te schetsen hoe Duitsland zich hierin heeft ontwikkeld.

In dit onderzoek zal er gebruik worden gemaakt van verslagen van Eurotoppen, toespraken van de Bondskanseliers en officiële EU-verklaringen. Daarnaast zal er gebruik worden gemaakt van interviews en memoires van de Bondskanseliers. Om te kijken of Duitsland wel of niet in eigenbelang handelde zal er worden gekeken naar wat in het belang van Duitsland was en naar de gemaakte afspraken van Eurotoppen. Hoe stelde Duitsland zich op? Er zal een vergelijking worden gemaakt tussen de Duitse houding vóór en na het einde van de Koude Oorlog.

In dit onderzoek zullen er per Bondskanselier een aantal casussen worden aangehouden om te meten in hoeverre de Bondskanselier in kwestie een onafhankelijke of afhankelijke houding heeft aangenomen. Deze casussen zijn meetpunten in het onderzoek. Er zal eveneens een beeld worden geschetst van het algemeen buitenlandbeleid van de Bondskanseliers. Het is belangrijk om de uitkomsten te plaatsen in een groter geheel, een context. Er zal in dit onderzoek niet slechts worden gekeken naar in hoeverre Duitsland zich afhankelijk of onafhankelijk opstelde onder een Bondskanselier, er wordt eveneens gekeken naar waarom de Bondskanselier deze houding aannam. Welke motieven had de Bondskanselier voor zijn acties? En wat zegt dit over de algemene houding van Duitsland tegenover de Europese Unie?

In dit onderzoek ligt de verwachting dat Duitsland zich onafhankelijker zal opstellen naarmate er meer tijd verstrijkt na de Tweede Wereldoorlog. Adenauer stond na de Tweede Wereldoorlog bekend om zijn terughoudende en bescheiden opstelling. Naarmate er meer tijd overheen gaat zal het Duitse vraagstuk een minder belangrijke rol spelen in de internationale

betrekkingen en dit zal leiden tot een meer onafhankelijke opstelling van Duitsland. Hierbij wordt ervan uitgegaan dat achter Duitslands afhankelijke opstelling het Duitse vraagstuk als motief zat.

In hoofdstuk 1 zal er een beeld geschetst worden van Duitsland na de Tweede Wereldoorlog en de beginjaren van Konrad Adenauer. De positie van Adenauer in de internationale politiek zal worden beschreven. Daarnaast zal er worden stilgestaan bij de kritiek die Adenauer op dit beleid heeft gekregen, voornamelijk vanuit Duitsland. In dit hoofdstuk zal eveneens een vooruitblik worden gegeven op de jaren na Adenauer en de moeilijke band van Duitsland met het Europees veiligheidsbeleid. Er wordt gekeken in hoeverre Adenauer beschouwd mag worden als de grondlegger van de Duitse buitenlandpolitiek. Het veiligheidsbeleid van Helmut Kohl zal worden geanalyseerd in hoofdstuk 2 aan de hand van zijn houding gedurende de Eerste Golfoorlog en Duitslands houding tijdens het uiteenvallen van Joegoslavië en de oorlog om Kosovo. Kohl wordt gezien als ‘de kleinzoon’ van Adenauer. Dit hoofdstuk zal ingaan op de vraag in hoeverre dit een realistisch beeld is. Daarnaast wordt gekeken naar de omslag die Duitsland maakte ten tijde van Kohl. In hoofdstuk 3 wordt Merkels houding geanalyseerd aan de hand van de oorlog in Libanon, de crisis rondom het kernwapenprogramma van Iran en de oorlog in Libië. Merkel wordt als CDU-Bondskanselier eveneens vaak gezien als de nazaat van Adenauer. Is er echter een lijn te zien? In hoofdstuk 4 wordt hier verder op ingegaan.

1. Konrad Adenauer: de ‘vader’ van Duitsland

1.1 De eerste Bondskanselier van Duitsland

Konrad Adenauer kwam in 1949 aan de macht, slechts een paar jaar na het einde van de Tweede Wereldoorlog. Het Duitse vraagstuk stond in het middelpunt van de onderlinge verhoudingen binnen Europa. Adenauer nam een bescheiden houding aan; dit werd ook van hem verwacht. In september 1951 gaf de Bondskanselier een toespraak waarin hij verklaarde een diepe obligatie te voelen om Israël te ondersteunen.²³ Het was duidelijk: Duitsland moest zich bescheiden en ‘klein’ opstellen om zo vertrouwen te herwinnen. Tot 1955 had de Bondsrepubliek Duitsland geen Minister van Buitenlandse Zaken. Het *Auswärtige Amt* lag van 1951 tot en met 1955 bij Adenauer zelf.²⁴ De handelsvrijheid van Adenauer was echter zeer beperkt in zijn eerste jaren als Bondskanselier; in samenwerking met de geallieerde landen werden richtlijnen voor de Duitse politiek opgesteld.²⁵ De vraag of Adenauer een onafhankelijke of afhankelijke houding aannam in de buitenlandse politiek is dan ook niet moeilijk te beantwoorden: Adenauer toonde een zeer afhankelijke houding. Dit betekent echter niet dat hij handelde tegen het belang van Duitsland in. Wanneer er wordt gekeken naar de politiek van Adenauer en met name de buitenlandpolitiek, moet dit in het groter geheel worden geplaatst van de Koude Oorlog. Zowel het handelen van de Verenigde Staten als het handelen van West-Europese landen en Duitsland kan verklaard worden aan de hand van de spanningen rondom de Koude Oorlog.

1.2 Adenauer als grondlegger van het Duitse Buitenlandbeleid?

1.2.1 Werken aan goede internationale relaties

Om vertrouwen te herwinnen zette Adenauer zich volledig in voor Europese integratie en behield hij goede banden met de Verenigde Staten. Adenauer was een groot voorstander van verdere Europese integratie. In een gesprek met twee Amerikaanse journalisten maakte Adenauer duidelijk dat het hoog tijd was dat er een politieke unie zou worden gevormd in Europa.²⁶ In een regeringsverklaring op 20 oktober 1953 in het Duitse Parlement, *der*

²³ Maull, *Germany's Uncertain Power*, 263.

²⁴ C. Hacke, *Die Außenpolitik der Bundesrepublik Deutschland. Von Konrad Adenauer bis Gerhard Schröder* (Bonn 2003) 63.

²⁵ J. Stöger, *Krisen und Kriege: Deutschland und die Niederlande und die außen- und sicherheitspolitischen Herausforderungen der neuen Ära seit 1990* (Münster 2008) 44.

²⁶ Centrum voor Duitslandstudies Nijmegen, ‘Een Duitsland dat zijn plaats weet. Konrad Adenauer, het Franse plan voor een Unie van Staten en de opdracht aan de hedendaagse Duitse Europese politiek’ (B. Lieshout 2001) 7.

Deutsche Bundestag, zegt Adenauer het volgende over zijn doelen in de buitenlandse politiek: ‘der Herstellung ihrer eigenen Unabhängigkeit, der Wiedervereinigung Deutschlands, dem Zusammenschluss des freien Europas und der Integration Deutschlands in die europäische Gemeinschaft.’²⁷ Adenauer zag verdere Europese Integratie als een instrument om Duitse eenwording te behalen.²⁸ Adenauer handelde dus niet alleen uit schuldgevoel of uit ideologisch oogpunt, hij handelde eveneens uit landsbelang.

De buitenlandpolitiek van Adenauer was sterk gericht op *Westbindung*. De Bondskanselier wilde West-Duitsland laten integreren in de westelijke politiek. Jochen Stöger, een Nederlands historicus, ziet dit als een van de belangrijkste redenen van Adenauer voor de deelname aan een monetaire samenwerking in 1951 en de langzame herbewapening onder de NAVO in 1955. Van 1955 tot 1961 was Duitsland onder Adenauer een trouwe bondgenoot voor West-Europa en bovendien een belangrijke grens van het westen in de Koude Oorlog.²⁹

1.2.2 De Adenauer Methode

Duitsland werd na de Tweede Wereldoorlog verdeeld in twee delen: het oosten (Deutsche Demokratische Republik) en het westen (Bundesrepublik Deutschland). De verdeling van Duitsland en de problemen rondom Berlijn zorgden voor grote spanningen. Duitsland en met name Berlijn stonden in het middelpunt van de spanningen rondom de Koude Oorlog. Konrad Adenauer pleitte vanaf het begin van zijn ambtstijd voor de eenwording van Duitsland.³⁰ Zoals gezegd had Adenauer als bondkanselier in de beginjaren van zijn regering weinig ruimte om een beleid te vormen voor Duitsland. Adenauer wilde soevereiniteit voor West-Duitsland, hij wilde echter eveneens goede internationale betrekkingen opbouwen. Adenauer had hier een slimme oplossing voor, dit noemt Helga Haftendorn ‘de Adenauer Methode’.³¹ De eerste Duitse Bondskanselier hanteerde de methode van ‘Souveränitätsgewinn durch Souveränitätsverzicht’.³² Kortom, Adenauer verkreeg soevereiniteit door soevereiniteit in te leveren. Stöger legt uit dat Adenauer zich daarom graag aansloot in multilaterale verbanden, hiermee verkreeg hij soevereiniteit.³³ Zo verkreeg Duitsland soevereiniteit onder voorbehoud

²⁷ Bundesrepublik Deutschland Auswärtigen Amts, Außenpolitik der Bundesrepublik Deutschland: Dokumente von 1949 bis 1994 (1995) 203.

²⁸ Außenpolitik der Bundesrepublik Deutschland, 205.

²⁹ Stöger, Krisen und Kriege, 44.

³⁰ Ibidem, 44.

³¹ H. Haftendorn, Deutsche Außenpolitik zwischen Selbstbeschränkung und Selbstbehauptung, 1945-2000 (Stuttgart 2001), geciteerd in: Stöger, Krisen und Kriege, 44.

³² Stöger, Krisen und Kriege, 46.

³³ Stöger, Krisen und Kriege, 44.

met de inwerkstelling van het Verdrag van Parijs en dus met de inwerkstelling van de Europese Gemeenschap voor Kolen en Staal (EGKS).³⁴ Niet alleen het aansluiten in multilaterale verbanden was in Adenauers belang, eveneens het algemene beleid van *Westbindung* had grote voordelen voor Duitsland. Adenauer hanteerde een beleid van ‘Wiedervereinigung durch Westintegration’.³⁵ Kortom, de bescheiden opstelling van Adenauer in Europa en zijn inzet voor betere samenwerking waren niet alleen uit een schuldgevoel voor de Tweede Wereldoorlog en om de belangen van Europa en Amerika te behagen. Het was eveneens een beleid waarbij de focus lag op Duitslands toekomst: eenwording en soevereiniteit. Duitsland was niet een marionet van Amerika of Europa, maar de ideale partner; dit bood enige handelsvrijheid voor Adenauer.³⁶

1.2.3 Richtlijnen in het buitenlands beleid

Adenauer legde de focus op het herstellen van de banden met Frankrijk. Als gevolg van de conflicten tussen de Sovjet Unie en de Verenigde Staten rondom de Koude Oorlog trok Adenauer meer naar de Franse president Charles de Gaulle toe. Volgens Stöger was het onder de leiding van Frankrijk dat beide landen zich enigszins distantieerden van de Verenigde Staten.³⁷ Dit was een belangrijke stap op de weg naar Europese integratie: Frankrijk en Duitsland waren twee van de sterkste landen in Europa, een goede band tussen de landen was noodzakelijk voor verdere integratie. Adenauer had veel over voor deze goede band. Henning Köhler, schrijver van een politieke biografie van Adenauer, schrijft over deze inzet: ‘Kein deutscher Politiker hat sich so intensiv für den deutsch-französischen Ausgleich eingestetzt wie Konrad Adenauer’.³⁸ Deze band met Frankrijk is later terug te zien in bijvoorbeeld de vorming van de Frans-Duitse Raad voor Veiligheidsbeleid.³⁹ De basis van de Frans-Duitse as ligt dus al bij Adenauer. Door Adenauers inzet op goede banden met Frankrijk werd een begin gemaakt aan een vertrouwensband tussen de twee landen. In 1963 ondertekenden Frankrijk en Duitsland een vriendschapsverdrag om de band officieel te bevestigen.⁴⁰

De twee belangrijkste pijlers in de buitenlandse politiek van Adenauer waren de trans-Atlantische verbindingen en de Europese integratie. De Verenigde Staten waren de belangrijkste bondgenoot voor Adenauer. Daarnaast hechtte hij waarde aan multilateraal

³⁴ Stöger, *Krise und Kriege*, 44.

³⁵ J. Foschepoth, *Adenauer und die Deutsche Frage* (Göttingen 1988) 29.

³⁶ Foschepoth, *Adenauer und die Deutsche Frage*, 23.

³⁷ Stöger, *Krise und Kriege*, 49.

³⁸ H. Köhler, *Adenauer: eine politische Biographie* (Michigan 1994) 583.

³⁹ Wright, *Germany and the CFSP*, 9.

⁴⁰ Stöger, *Krise und Kriege*, 49.

Eurocentrisme en, zoals hierboven geïllustreerd, bilaterale relaties met Frankrijk.⁴¹ Dit waren volgens Jochen Stöger de constante factoren in Adenauers beleid. Deze twee pijlers waren niet altijd gemakkelijk te combineren. Duitsland had vaak het gevoel te moeten kiezen tussen trans-Atlantische banden en Europa. Na de eenwording van Duitsland ontstonden er spanningen tussen het buitenlandbeleid van de NAVO en de Europese ambitie tot een gemeenschappelijk buitenlandbeleid.⁴² Voor Duitsland versterkte de hereniging hun dankbaarheid naar de Verenigde Staten toe.⁴³

Volgens Nicholas Wright heeft Duitsland sinds de Tweede Wereldoorlog een ‘rode lijn’ in de veiligheidspolitiek waar het niet overheen gaat.⁴⁴ Deze ‘rode lijn’ staat voor de normen en waarden die Duitsland hanteert op het gebied van buitenlandbeleid. Deze limieten komen voort uit een schaamtegevoel en trauma van de Tweede Wereldoorlog. Het algemeen Duitse buitenlandbeleid is daarom sterk gericht op multilateralisme en het opkomen voor de kleinere staten.⁴⁵ Volgens Katzenstein kiest Duitsland niet voor korte termijn winst, maar voor lange termijn eigenbelang.⁴⁶ Het is in het belang van Duitsland om vertrouwen te winnen in de internationale betrekkingen, omdat het anders het gevaar loopt door anderen landen buitenspel te worden gezet. Dit besef had Adenauer heel sterk. Het trauma van de Tweede Wereldoorlog werkt vanuit beide kanten: Duitsland zette voor zichzelf limieten om nooit meer over die ‘rode lijn’ heen te gaan en andere landen waren van mening dat Duitsland zichzelf moet bewijzen tegenover Europa dat ze niet weer over die lijn zouden heengaan. Er is sprake van een sterk controlesysteem.

Josef Foschepoth schreef in 1988 een boek over Adenauer en het Duitse vraagstuk. De Duitse historicus stelt dat als Adenauer nog leefde, hij kon zien hoe zijn politieke beleid is uitgegroeid tot een vaststaand Duits beleid.⁴⁷ Adenauer legde volgens Foschepoth dus de grondbeginselen van de Duitse politiek vast. Foschepoth schrijft zijn boek in de tijd van het Bondskanselierschap van Helmut Kohl. Dat Adenauers beleid goed terug te zien is in zijn tijd is dan ook niet heel verwonderlijk, zo zal ook uit het volgende hoofdstuk blijken.

⁴¹ Stöger, *Krise und Kriege*, 48.

⁴² Terlouw, *Duitslands rol in de wereld*, 64.

⁴³ *Ibidem*, 63.

⁴⁴ Wright, *Germany and the CFSP*, 12.

⁴⁵ *Ibidem*, 10.

⁴⁶ Katzenstein, *Tamed Power*, 14.

⁴⁷ Foschepoth, *Adenauer und die Deutsche Frage*, 7.

1.3 Reacties op de eerste Duitse Bondskanselier vanuit Europa

Alhoewel de meeste Europese landen positief reageerden op de inzet van Adenauer om vertrouwen te winnen, bestond er veel angst voor het ambitieuze Duitsland. Duitsland had veel ontwikkelingsmogelijkheden en handelde zeer zelfstandig net na de Tweede Wereldoorlog. West-Europese aangrenzende landen zagen deze ontwikkelingen met angst aan.⁴⁸ Ze waren niet alleen bang dat Duitsland wederom Europa zou proberen te veroveren, ze waren misschien nog wel banger voor Duitsland als aankomend concurrent in de economie en op het gebied van buitenlandse politiek. Door middel van *Westbindung* wilde Adenauer een militaire veiligheid bewerkstelligen tegenover de dreiging van de Sovjet Unie en het Duitse bedrijfsleven wederopbouwen.⁴⁹ Met name de laatste doelstelling wekte angst op in Europa.

1.4 Reacties op de eerste Duitse Bondskanselier vanuit Duitsland

De Sozialdemokratische Partei Deutschlands (SPD) had felle kritiek op het beleid van onderhandelen en regelen van Adenauer. In een Bundestagdebat van 24 en 25 november 1949 stelde leden van de SPD dat Adenauer zich teveel liet leiden door de geallieerden landen. Adenauer wees erop dat ze niet moesten vergeten wat er in Duitsland heeft afgespeeld tussen 1933 en 1945.⁵⁰ De Bondskanselier liet Duitsland niet vergeten waarom het opbouwen van goede internationale relaties noodzakelijk was.

Ondanks deze kritiek vanuit de politieke tegenpartij was Duitsland tevreden met Adenauer als Bondskanselier. Niet voor niets regeerde deze eerste Bondskanselier veertien jaar lang in Duitsland. Foschepoth verklaart deze lange ambtsperiode door het feit dat Duitsers tevreden met Adenauer waren.⁵¹

1.5 Conclusie

Konrad Adenauer heeft als eerste Duitse Bondskanselier de richtlijnen uitgezet voor het Duitse buitenland- en veiligheidsbeleid. De eerste jaren na de Tweede Wereldoorlog waren de Geallieerden van grote invloed op het buitenlandbeleid. Er is in de loop der tijd veel veranderd in de Duitse houding in de Europese veiligheidspolitiek. Het streven naar bepaalde normen en waarden en het voorzichtig omgaan met ‘de rode lijn’ is echter een erfenis van het beleid van Adenauer. De belangrijkste richtlijnen die Adenauer Duitsland heeft meegegeven zijn de volgende: streven naar multilaterale verbindingen en ondernemingen, het opnemen

⁴⁸ Köhler, Adenauer, 562.

⁴⁹ Stöger, Krise und Kriege, 46.

⁵⁰ Foschepoth, Adenauer und die Deutsche Frage, 124.

⁵¹ W. G. Grewe, Deutsche Bewusstseinspaltungen (1986) 142. Geciteerd in: Foschepoth, Adenauer und die Deutsche Frage, 16.

voor de kleinere lidstaten, vertrouwen wekken door middel van *Westbindung* en het behouden van een nauwe band met de Verenigde Staten. Daarnaast werd soevereiniteit als belangrijke waarde gezien en streefde Duitsland naar vrede en veiligheid. Hierbij worden geweld en unilaterale acties vermeden; dit is namelijk voorbij ‘de rode lijn’. De grondbeginselen die Adenauer uitzette waren een noodzakelijk streven om goede internationale relaties te behouden. Bovendien behartigde Adenauer met dit beleid de belangen van Duitsland. Het nederige beleid van Adenauer was gunstig voor de toekomst van Duitsland. Wanneer hij handelde in Europees belang, handelde Adenauer eveneens in Duits belang.

2. Helmut Kohl: de Bondskanselier van de eenheid

2.1 Kohl als ‘kleinzoon’ van Adenauer

Helmut Kohl kwam in oktober 1982 aan de macht als Bondskanselier van Duitsland. Hij volgde hiermee Helmut Schmidt op. Sinds 1969 kwamen de Duitse Bondskanseliers uit de SPD, Kohl was de eerste CDU-leider sinds Kurt Georg Kiesinger. Kohl wordt door Katzenstein beschreven als “de kleinzoon” van Konrad Adenauer.⁵² Beiden waren CDU-Bondskanseliers en beiden hadden een sterk pro-Europa beleid. Zoals gezegd zette Adenauer de grondbeginselen uit voor de Duitse politiek, met name de buitenlandse- en veiligheidspolitiek. Adenauer beschouwde de inzet voor de Europese Economische Gemeenschap (EEG) als een noodzaak en zag het lidmaatschap van Duitsland als ‘een instrument’, zo schrijft Katzenstein.⁵³ In de regeerperiode van Helmut Kohl was het kijken naar de Europese Unie echter een vaststaand beleid geworden. Katzenstein legt uit dat dit te maken heeft met het feit dat wat in het belang was voor de Europese Gemeenschap, eveneens in belang was voor Duitsland.⁵⁴ Kohl kon zowel de belangen van Europa als de belangen van Duitsland behartigen, deze belangen kwamen namelijk overeen.

Het is niet geheel verwonderlijk dat het beleid van Kohl overeenkwam met dat van Adenauer: Kohl had grote bewondering voor Adenauer. Dit blijkt uit Kohl’s zelfgeschreven boek *Helmut Kohl: Deutschlands zukunfft in Europa*. Kohl schrijft: ‘Die Aussenpolitik von Konrad Adenauer diente dem Ziel, die Stabilität der Demokratie im Innern zu gewährleisten. (...) Er verstand die Atlantische Allianz und die Europäische Gemeinschaft (...)’.⁵⁵ Uit het boek blijkt een bewondering van Kohl voor Adenauer’s buitenlandpolitiek. In de inleiding van het boek licht Heinrich Seewald, een Duitse historicus, toe dat Adenauer en Kohl erg overeenkwamen. In een artikel in de LA Times op 6 januari 1991 wordt het volgende geschreven over de overeenkomsten tussen Kohl en Adenauer: ‘Like Adenauer, Kohl is completely a man of the West. The two Catholic chancellors from the Rhine River Valley also resemble each other in their love of raw political power and their pragmatic, sly and relentless readiness to exercise it’.⁵⁶ De *Westbindung* was bij beide Bondskanseliers een belangrijk buitenlandbeleid.

⁵² Katzenstein, *Tamed Power*, 14.

⁵³ *Ibidem*, 15.

⁵⁴ *Ibidem*, 14.

⁵⁵ H. Kohl, *Helmut Kohl: Deutschlands Zukunft in Europa* (Herford 1990) 16.

⁵⁶ R. G. Livingston, ‘In Adenauer’s Footsteps, Kohl Might Surpass Him’ (6 januari 1991), http://articles.latimes.com/1991-01-06/opinion/op-10832_1_chancellor-helmut-kohl

Helmut Kohl was eveneens de Bondskanselier van de eenwording. Op 9 november 1989 viel de Berlijnse Muur, daaropvolgend werd op 3 oktober 1990 Duitsland een herenigde natie. Op de vooravond van de hereniging schrijft Helmut Kohl dat Duitsland met zijn centrale ligging in Europa een factor van stabiliteit moet zijn. Kohl beschreef deze gebeurtenis dan ook als volgt: ‘ein europäisches, ja weltpolitisches Ereignis von historischem Rang.’⁵⁷ Onder Kohl veranderde Duitsland van een verdeelde natie naar een eenheid. Dit maakt Helmut Kohl, evenals Konrad Adenauer, een van de grondleggers van het Duitsland dat wij heden ten dage kennen.

2.2 Kohl's visie op Europese Integratie

In een regeringsverklaring in de Duitse Bundestag op 13 oktober 1982 spreekt Kohl zich uit voor Europese eenwording. ‘Die europäische Idee hat Versöhnung über die Grenzen hinweg geschaffen und den Grundstein für eine dauerhafte Friedensordnung in Europa gelegt. Europapolitik was und ist immer zuerst eine Politik für den Frieden in Freiheit.’⁵⁸ Kohl wilde een sterkere rol van het Europees Parlement. Hij vond dat de Commissie verantwoordelijkheid moest afleggen tegenover het Parlement.⁵⁹ Alhoewel Kohl net als iedere andere Bondskanselier in Duitsland belang hechtte aan trans-Atlantische banden, pleitte Kohl voor een sterker Europa dat eveneens op zichzelf kon opereren. Op 3 februari 1996 geeft Helmut Kohl een speech tijdens de Münchner Konferenz für Sicherheitspolitik. De conferentie in München is een jaarlijkse bijeenkomst waar vooraanstaande politici een dialoog voeren over de veiligheidspolitiek. Hierbij zijn NAVO afgezanten, EU afgezanten en vaak staatshoofden aanwezig.

‘Europa steht heute mitten in einer entscheidenden Phase für die Gestaltung seiner Zukunft. Es geht darum, für unseren ganzen Kontinent Frieden und Freiheit auf Dauer zu sichern. Grundlagen hierfür bilden die entschlossene Fortführung des europäischen Einigungswerks und die enge transatlantische Zusammenarbeit. Zugleich muss Europa bereit sein, in größerem Masse Mit- und Eigenverantwortung zu übernehmen.’⁶⁰

⁵⁷ F. Meiers, “Made in Berlin”. Wohin steuert die deutsche Außen- und Sicherheitspolitik?, ZFAS Ausgabe 4 (november 2011) 13.

⁵⁸ Außenpolitik der Bundesrepublik Deutschland, 496.

⁵⁹ H. P. Schwarz, Die gezahmten Deutschen: Von der Machtbesessenheit zur Machtvergessenheit (Stuttgart 1985) 398.

⁶⁰ Ansprache von Bundeskanzler Dr. Helmut Kohl bei der 33. Müncher Konferenz für Sicherheitspolitik am 3. Februar 1996 zu Thema “Sicherheit für ein kommendes Europa”. Presse- und Informationsamt der Bundesregierung. (3 februari 1996).

Kohl benadrukt de mede- en eigenverantwoordelijkheid van Europa. Het is duidelijk niet meer het Duitsland van net na de Tweede Wereldoorlog dat geleid werd door de geallieerden en een Amerikaanse zone in Berlijn kende. Dit is eveneens niet meer het Duitsland dat moest steunen op de Marshallhulp van de Verenigde Staten. Alhoewel er angst bestond rondom het Duitse vraagstuk en er werd gevreesd dat Duitsland zich te sterk zou opstellen na de eenwording, bleek zes jaar na de eenwording dat Duitsland nog steeds een duidelijke beleidslijn van samenwerking en pro-Europabeleid uitzette onder Helmut Kohl. In zijn boek *Deutschlands Zukunft in Europa* stelt Kohl dat het Duitse vraagstuk niet meer aan de orde zou hoeven zijn. ‘Wir Deutschen können und wollen diese Lasten der Geschichte nicht einfach abwerfen. Aber niemand sollte zugleich außer acht lassen, dass das demokratische und freiheitliche Deutschland in über 40 Jahren den Beweis erbracht hat, dass die Deutschen aus der Vergangenheit gelernt haben’.⁶¹ Het boek van Kohl werd uitgegeven in 1990, rondom de chaos van de val van de Muur en de eenwording van Duitsland. Een goed moment in de ogen van Kohl om het Duitse vraagstuk achter zich te laten.

Evenals Adenauer wist Kohl goede banden te behouden met Frankrijk. Kohl had in de loop der jaren een goede band ontwikkeld met François Mitterrand. Kohl kwam Mitterrand flink tegemoet in de plannen rond de Economische en Monetaire Unie (EMU). De EMU was Mitterrands ‘project’, hij wilde zo snel mogelijk een monetaire unie in Europa. Dit was niet gunstig voor Duitsland met zijn sterke D-mark. Voor het behoud van goede relaties ging Kohl echter mee in de plannen voor de EMU. Net als Adenauer was Kohl een groot aanhanger voor een politieke unie in Europa. Dit zou een goede balans creëren met de monetaire unie van Mitterrand.

2.3 Veiligheidsbeleid Kohl

In de regeringsverklaring in de Duitse Bundestag van 13 oktober 1982 legt Helmut Kohl de doelen van Duitsland vast voor de buitenlandpolitiek. Kohl pleit voor een politiek van vrijheid, vrede in Europa, zelfbeschikkingsrecht van Duitsland, eenwording van Duitsland en een politiek voor mensenrechten. Kohl spreekt zich sterk uit voor een Atlantische verbintenis en waarschuwt dat Duitsland rekening moet houden met zijn geografisch gevaarlijke positie in Europa.⁶² Het is opvallend hoe de richtlijnen van Adenauer hier terug te vinden zijn in de speech van Kohl. Deze speech had Adenauer eveneens kunnen houden in de jaren 1950.

⁶¹ Kohl, Helmut Kohl, 165.

⁶² Außenpolitik der Bundesrepublik Deutschland, 494.

Kohl was een groot voorstander van de instelling van de pilaar Justice and Home Affairs (JHA) in de Treaty on European Union (TEU), ook wel het Verdrag van Maastricht genoemd. Duitsland ervoer binnenlandse problemen na de val van de Berlijnse Muur en het optrekken van het IJzeren Gordijn.⁶³ Het CFSP representeerde Kohl's Europese beleid.⁶⁴ Duitsland nam niet alleen beleidslijnen over van de Europese Unie, de EU nam eveneens Duitse voorkeuren over. Hanns W. Maull noemt dit 'uploading'.⁶⁵ Kohl wilde de efficiëntie, continuïteit, samenhang, transparantie en solidariteit van het CFSP verbeteren. Dit waren allemaal thema's die aan bod kwamen tijdens de overleggen in Amsterdam van 1997. Kohl kon op deze manier invloed uitoefenen op het buitenland- en veiligheidsbeleid van de Europese Unie. Daarnaast zat er een ideologisch motief achter: Kohl wilde verder bouwen op de veiligheid en vrede die Europese integratie teweeg had gebracht voor Europa en Duitsland.⁶⁶ Op het gebied van de ontwikkeling van het CFSP speelde Duitsland dus een leidende rol.

Gedurende het Bondskanselierschap van Helmut Kohl veranderde Duitsland in een zelfverzekerd land. Na de eenwording groeide de eigenwaarde van het Duitse volk. Ook politici werden enthousiast over deze positieve ontwikkelingen in Duitsland. Tijdens de Algemene Vergadering van de Verenigde Naties op 23 september 1992 gaf minister van Buitenlandse zaken Klaus Kinkel aan dat Duitsland meer verantwoordelijkheid op zich kon gaan nemen. Hierop barstte een discussie uit over de rol die Duitsland kon gaan spelen in de Veiligheidsraad.⁶⁷ Hieruit blijkt dat het Duitse vraagstuk nog niet weg was uit de internationale betrekkingen.

Kohl's houding binnen de Europese Unie betreffende de veiligheidspolitiek zal gemeten worden aan de hand van twee casussen. Dit zijn bepalende momenten in de veiligheidspolitiek aan de hand waarvan een beeld kan worden geschetst van de algemene veiligheidspolitiek onder Kohl. Als eerste casus wordt er gekeken naar het handelen van Kohl gedurende de Eerste Golfoorlog. De tweede casus betreft het uiteenvallen van Joegoslavië en de oorlog in Kosovo. Er is gekozen voor deze twee meetpunten omdat dit de momenten zijn geweest waarop er sprake was van internationale dreiging en er militair moest worden ingegrepen. Dit zijn de momenten waarop Kohl belangrijke beslissingen moest nemen over de

⁶³ Katzenstein, *Tamed Power*, 72.

⁶⁴ Wright, *Germany and the CFSP*, 4.

⁶⁵ Maull, *Germany's Uncertain Power*, 33.

⁶⁶ *Ibidem*, 33.

⁶⁷ Terlouw, *Duitslands rol in de wereld*, 65.

houding van Duitsland en moest bepalen waar Duitsland voor stond. Dit bleek een moeilijke beslissing; hoe wilde Duitsland zich na de eenwording presenteren?

2.3.1 Casus 1: De Eerste Golfoorlog (1990-1991)

De Eerste Golfoorlog legde een grote druk op de nieuwe regering van Kohl. Duitsland was nog maar net een herenigde natie en dit was de eerste grote test op het gebied van buitenlandbeleid. De Eerste Golfoorlog valt terug te leiden naar de oorlog tussen Iran en Irak van 1980 tot 1988. In 1988 nam de VN Veiligheidsraad een resolutie aan waarin werd opgeroepen alle vijandelijkheden te staken. Irak ging hiermee akkoord, Iran weigerde dit echter. Het eiste van Saddam Hoessein dat hij de verantwoordelijkheid van de oorlog op zich nam. Gedurende deze oorlog kwam Irak steeds meer in conflict met buurland Koeweit. Op 2 augustus 1990 viel Irak Koeweit binnen, hiermee kwam er een begin aan de Eerste Golfoorlog.⁶⁸

De Verenigde Staten besloten zich te mengen in de oorlog toen ze in maart 1987 een bericht kregen van afgezanten van Koeweit waarin werd gevraagd om hulp. Een aantal West-Europese landen sloten zich aan bij de troepen die Amerika stuurde.⁶⁹ Volgens Hanns Maull waren er grote verschillen in standpunt tussen de West-Europese landen; deze verschillen even veel van elkaar als hun standpunten van de VS verschilden.⁷⁰ Europa kon het niet eens worden over een gezamenlijk beleid in de Golfoorlog. De lidstaten waren meer gefocust op nationale belangen.⁷¹ Samen met Koeweit en nog enkele andere Arabische landen vochten de Verenigde Staten, Canada, het Verenigd Koninkrijk, België, Frankrijk en Nederland tegen Saddam Hoessein. Bij het zien van deze internationale militaire samenwerking ging Duitsland verder nadenken over de rol van de Bundeswehr.⁷² Alhoewel Duitsland de inzet van zijn leger liever wilde vermijden, en al helemaal in het buitenland, was er eveneens een streven naar het behouden van goede relaties in de internationale betrekkingen.

Op 14 januari 1991 hield Helmut Kohl een speech in de Bundestag over de Golfoorlog. In deze speech maakt Kohl duidelijk dat hij volledig achter de acties van de Verenigde Naties, en zo ook de Verenigde Staten, staat. Duitsland spendeerde tijdens de Golfoorlog vele biljoenen aan de missies van de NAVO. Ook werd door Duitsland militair materiaal geleverd aan Israël. Duitsland koos er echter voor om geen militaire macht te sturen naar Irak. De

⁶⁸ H. W. Maull, 'Die Internationalisierung des Golf-Kriegs', Zeitschrift für Internationale Politik 42 (1987) 152.

⁶⁹ Maull, 'Die Internationalisierung des Golf-Kriegs', 152.

⁷⁰ Ibidem, 153.

⁷¹ Stöger, *Krise und Kriege*, 81.

⁷² K. Longhurst, *Germany and the use of force* (Manchester 2004) 56.

regering was bang dat een Duitse militaire deelname aan een oorlog de 2+4 onderhandelingen zouden verstoren. Dit waren onderhandelingen om volledige soevereiniteit aan Duitsland terug te geven.⁷³

Hierdoor kreeg Duitsland gedurende de Eerste Golfoorlog veel kritiek over zich heen; ze zouden niet genoeg bijdragen aan de oorlog.⁷⁴ Er kwam een ommekeer in de Duitse houding toen in januari 1991 Saddam Hoessein werd vergeleken met Adolf Hitler en er geruchten gingen dat Duitsland Irak zou hebben voorzien van wapens. Volgens Kerry Longhurst, bekend onderzoeker in de Europese betrekkingen, vertoonde Duitsland vanaf dat moment een grotere bereidheid om militair bij te dragen aan de oorlog.⁷⁵ De regering van Kohl stelde voor om vier tot zes Duitse mijndetectors naar de Perzische Golf te sturen in een West-Europese Unie (WEU) zeemacht, dit was echter tegen het einde van de oorlog. Duitsland voelde een plicht naar de Verenigde Staten toe om actiever mee te werken, gezien de Amerikaanse steun bij de eenwording van Duitsland.⁷⁶ Kohl hechtte veel belang aan het vervullen van de plichten van een trouwe bondgenoot.⁷⁷ Het besluit van Kohl om militair te participeren in de Golfoorlog was dus niet gemotiveerd vanuit landsbelang maar was gemotiveerd vanuit internationale druk en een afhankelijkheid ten opzichte van de VS.

2.3.2 Casus 2: Het uiteenvallen van Joegoslavië en de oorlog om Kosovo (1991-1999)

In het boek *Germany and the use of force* bestudeert Kerry Longhurst de veranderende rol die de *Bundeswehr* heeft doorgemaakt tussen de Eerste Golfoorlog en de oorlog om Kosovo. Zoals hierboven uitgelegd neemt Longhurst een verandering waar in het gebruik van militaire macht bij Duitsland. Duitsland is meer bereid tot het gebruik van militaire macht, er wordt op een andere manier naar militaire macht gekeken.⁷⁸ Deze veranderingen zijn voor een groot deel veroorzaakt door de ervaringen en uitwerkingen van de Eerste Golfoorlog.⁷⁹ Gedurende de Eerste Golfoorlog is Duitsland een pad ingeslagen die de CDU besloot te blijven volgen.⁸⁰ Dit kan gezien worden als de grote ommekeer van Duitsland. Kohl stond op een geheel andere wijze tegenover de oorlog in Kosovo dan tegenover de Eerste Golfoorlog. De oorlogen waren van een andere orde, het liet zien dat Duitsland in korte tijd niet meer schuwde voor het

⁷³ Terlouw, Duitslands rol in de wereld, 65.

⁷⁴ Wright, *Germany and the CFSP*, 4.

⁷⁵ Longhurst, *Germany and the use of force*, 58.

⁷⁶ *Ibidem*, 57.

⁷⁷ *Ibidem*, 58.

⁷⁸ *Ibidem*, 54.

⁷⁹ *Ibidem*, 56.

⁸⁰ *Ibidem*, 59.

gebruik van militaire macht. Dit alles ontwikkelde zich onder druk van de internationale betrekkingen.

De oorlog in Kosovo is voor Duitsland een gevoelige kwestie. Het was het eerste optreden van de Duitse *Bundeswehr* sinds het einde van de Tweede Wereldoorlog. Bovendien is er achteraf veel kritiek geuit op West-Europa, en ook op Duitsland, voor het verwaarlozen van de situatie in de Balkan. Na jarenlange dictatuur onder Tito viel tussen 1989 en 1992 het communisme in Joegoslavië. Hiermee viel het land uiteen en begon een reeks van bloederige burgeroorlogen. Joegoslavië viel uiteen in Slovenië, Kroatië en een ‘tweede Joegoslavië’, bestaande uit Bosnië en Herzegovina, Montenegro, Servië en Macedonië. Al snel werd dit conflict een internationale crisis.

Niet alleen voor Duitsland stond er druk op het conflict in Joegoslavië, voor de Europese Gemeenschap was dit de eerste riskante onderneming op het gebied van veiligheidspolitiek.⁸¹ De oorlogen in Joegoslavië waren een hele uitdaging voor het Common Foreign and Security Policy (CFSP). Al gedurende de eerste jaren van het conflict, begin jaren 1990, bleek dat er binnen het CFSP een breuk was ontstaan tussen twee partijen: Duitsland enerzijds en Frankrijk en Groot-Brittannië anderzijds. Volgens Maull was dit een grote test voor het functioneren van het CFSP.⁸² Minister van Buitenlandse Zaken Hans-Dietrich Genscher liet andere EU-landen weten haast te hebben bij het erkennen van Slovenië en Kroatië als onafhankelijke staten. Duitsland hechtte veel waarde aan het recht tot zelfbeschikking.⁸³ In een paper stelt Dejan Marolov, een historicus uit Macedonië, dat Duitsland een sterk zwart-wit beeld had. Duitsland zag volgens Marolov Servië als ‘het kwaad’ en toonde een sterke sympathie naar Slovenië en Kroatië toe. De meer passieve houding van het Verenigd Koninkrijk en Frankrijk kan volgens de Macedoniër verklaard worden uit een angst voor het sterker wordende Duitsland na de eenwording.⁸⁴ Marolov gaat hier erg ver in zijn analyse van Duitsland. Hij vergelijkt bovendien de kampen tijdens de oorlog in Joegoslavië met Auschwitz en noemt het een pijnlijke situatie.⁸⁵ Een interessant punt dat Marolov echter maakt in zijn analyse is dat Duitsland zijn eigen standpunt opzij schuift en samenwerking voorop stelt. Op 23 juni 1991 stemde Duitsland in met het voorlopig niet erkennen van

⁸¹ Maull, *Germany's Uncertain Power*, 155.

⁸² *Ibidem*, 32.

⁸³ *Ibidem*, 153.

⁸⁴ D. Marolov, ‘The EU policy towards the dissolution of Yugoslavia: Special emphasis on the EU policy towards the Republic of Macedonia’ (2012) 4.

⁸⁵ Marolov, ‘The EU policy towards the dissolution of Yugoslavia’, 2.

Slovenië en Kroatië.⁸⁶ Duitsland bleef echter daarna bij het standpunt dat Slovenië en Kroatië het recht hadden om zo snel mogelijk erkend te worden.

De Europese Unie stuurde in 1992 een groep onbewapende soldaten naar de frontlinies van Kroatië. Europese politici dachten dat ze dit conflict konden oplossen zonder de Verenigde Staten, dus zonder het gebruik van geweld, zo verklaart Günter Joetze in het boek van Maull. 'If today there is too much eagerness to use force to settle political problems, at that time there was too little.'⁸⁷ Hier kwam de Europese Gemeenschap zelf snel achter, het duurde niet lang tot er militaire macht werd ingezet in Joegoslavië. In de lente van 1993 werd het Stabiliteitspact opgericht onder Frans initiatief. De Franse minister Balladur had dit pact ontworpen met als doel Europa beter te kunnen laten omgaan met de problemen die ontstonden in de vredesmissie in Joegoslavië. In 1994 begonnen de eerste bewapende militaire acties. In april 1994 werd The Contact Group opgericht, bestaande uit Frankrijk, Duitsland, het Verenigd Koninkrijk, de Verenigde Staten en Rusland.⁸⁸ Alhoewel de acties in Joegoslavië veelal van multilaterale aard waren, verschilden de standpunten van de landen in The Contact Group sterk. Wat is nu de rol geweest van Duitsland in deze multilaterale bijeenkomsten? Een opvallend punt is dat minister van Buitenlandse Zaken Klaus Kinkel een van de eerste voorstanders was voor het gebruiken van militaire macht. Dit is een opmerkelijke positie voor Duitsland. Het gaat recht tegen de basisprincipes van het Duitsland onder Adenauer in. Niet alleen Adenauer had deze positie niet graag ingenomen, Kohl had voor het begin van de Eerste Golfoorlog eveneens niet graag zo op de voorgrond gestaan. Dit is de omslag waar Kerry Longhurst het over heeft. Toen in november 1994 de Duitse regering werd gevraagd om militaire ondersteuning naar voormalig Joegoslavië te sturen om de terugtrekking van de troepen van UNPROFOR (de vredesoperatie van de NAVO) te beschermen was dit dan ook geen probleem. Duitsland liet zien een trouwe bondgenoot te zijn en gebruikte dit als argument voor het zenden van de troepen.⁸⁹ Bovendien wilde Kohl laten zien dat Duitsland bereid was meer verantwoordelijkheid op zich te nemen en dat het daar ook bekwaam genoeg voor was.⁹⁰

Kohl was van mening dat hulp en steun van de Verenigde Staten cruciaal waren om vrede in Europa te bewaren. In de veiligheidsconferentie in München van 1996 zegt Kohl het volgende

⁸⁶ Marolov, 'The EU policy towards the dissolution of Yugoslavia', 6.

⁸⁷ Maull, *Germany's Uncertain Power*, 155.

⁸⁸ *Ibidem*, 156.

⁸⁹ Longhurst, *Germany and the use of force*, 65.

⁹⁰ Stöger, *Krise und Kriege*, 125.

over de inzet van de Verenigde Staten in de oorlog in Joegoslavië: ‘Durch ihren substantiellen Beitrag zur internationalen Friedenstruppe haben die Vereinigten Staaten klargestellt, das Frieden und Stabilität in Europa ein gemeinsames, transatlantisches Anliegen ist.’⁹¹ Het niet direct inzetten van de hulp van de Verenigde Staten was dus niet een eerste keuze voor Duitsland. Duitsland had in vergelijking met veel andere Europese landen een vrij sterke band met de Verenigde Staten.

Gedurende de oorlog in Joegoslavië kreeg Duitsland steeds meer vrijheid om zich volledig in te zetten in de oorlog. Op 28 november 1995 stuurt de regering van Kohl 4.000 soldaten naar voormalig Joegoslavië om een IFOR-missie te ondersteunen.⁹² Vanaf oktober 1998 stuurde de nieuwe Bondskanselier Gerhard Schröder het Duitse veiligheidsbeleid aan.

2.4 Reacties vanuit Duitsland op dit veiligheidsbeleid

2.4.1 Reacties op Kohls houding gedurende de Eerste Golfoorlog

In Duitsland werd er met gemengde gevoelens gekeken naar de beslissing van Kohl om geen militairen te sturen naar Irak. De Duitse journalist Hans-Hermann Tiedje schreef in 1991 in het tijdschrift *Bild* dat de regering met deze beslissing al het vertrouwen wat Duitsland de afgelopen decennia internationaal had opgebouwd teniet had gedaan.⁹³ Anderzijds waren veel Duitsers nog steeds huiverig voor het gebruik van militaire kracht. Duitsland stuurde onder bevel van Kohl achttien Alfa jets naar Turkije onder commando van de NAVO. De oppositie partijen waren hierop tegen, volgens de SPD was deze actie niet meer in lijn met de grondwet en NAVO’s verdedigingsmechanisme.⁹⁴ Kohl’s regering kreeg niet alleen kritiek van de oppositiepartijen, de Duitse acties rondom de Eerste Golfoorlog lagen eveneens niet goed in de publieke opinie.⁹⁵ Niet alleen in andere landen waren er grote demonstraties tegen de Eerste Golfoorlog, ook in Duitsland gingen mensen de straat op.⁹⁶ Vredesbewegingen zagen de Eerste Golfoorlog als een teken van Amerikaans imperialisme.⁹⁷ Het opiniestuk van Tiedje was dus niet geheel representatief voor de rest van het Duitse volk.

⁹¹ Ansprache von Bundeskanzler Dr. Helmut Kohl bei der 33. Müncher Konferenz für Sicherheitspolitik. Presse- und Informationsamt der Bundesregierung. (3 februari 1996) 2.

⁹² Stöger, *Krise und Kriege*, 133.

⁹³ S. Kinzer, ‘War in the Gulf: Germany; Kohl Draws Rising Charges Of an Insufficient War Role’ (26 januari 1991), <http://www.nytimes.com/1991/01/26/world/war-in-the-gulf-germany-kohl-draws-rising-charges-of-an-insufficient-war-role.html>

⁹⁴ Longhurst, *Germany and the use of force*, 57.

⁹⁵ *Ibidem*, 58.

⁹⁶ 1990-1991: Resistance to the Gulf War. <http://libcom.org/history/articles/gulf-war-1991-resistance>

⁹⁷ Terlouw, *Duitslands rol in de wereld*, 65.

2.4.2 Reacties op Kohl houding gedurende de oorlog in Joegoslavië

Alhoewel veel van de oppositiepartijen kritiek hadden op het handelen van Kohl in de oorlog in Joegoslavië behaalde de regering met hun voorstellen steeds een meerderheid in de Bundestag. In de lente van 1995 stelde de Duitse regering voor om veertien jets naar de NAVO basis in Italië te sturen. Er waren veel tegenstanders, zoals van de SPD en de Groene Partij, de voorstanders behaalden echter een meerderheid.⁹⁸ De Bundestag keurde eveneens de Duitse deelname aan de Implementation Force (IFOR) goed in november 1995, het aantal voorstanders was zelf groter dan bij de vorige stemming.⁹⁹

2.5 Reacties vanuit Europa op dit veiligheidsbeleid

Naar aanleiding van Duitslands twijfelende houding tegenover de Eerste Golfoorlog kwam er veel internationale kritiek op Helmut Kohl. De New York Times schrijft op 26 januari 1991 dat er naar aanleiding van Duitslands terughoudende houding er getwijfeld wordt aan Duitslands betrouwbaarheid als bondgenoot.¹⁰⁰ Volgens Hans Terlouw was het een test van de NAVO of lidstaten wel trouw genoeg waren.¹⁰¹ Duitsland faalde deze test en verkreeg hiermee een geïsoleerde positie, iets dat Duitsland met zijn beleid van *Westbindung* juist altijd probeerde te vermijden.

Europese partners en de Amerikanen maakten zich grote zorgen toen Duitsland tijdens de oorlog in Joegoslavië een volledig afwijkend standpunt aannam. De Europese Unie probeerde druk te zetten op Duitsland om niet af te wijken van de uitgezette beleidslijnen van het CFSP, dit had echter geen invloed op Duitsland. Volgens Terlouw was het voornamelijk de inconsistentie van de Duitse buitenlandpolitiek die voor veel internationale kritiek zorgde.¹⁰²

2.6 Conclusie

Het is opvallend om te zien dat Kohl in de beginjaren van de Eerste Golfoorlog achter zijn eigen standpunten blijft staan. Overige partners uit de Europese Unie participeerden wel in deze oorlog: Frankrijk, België en Nederland. Kohl had altijd al goede banden aangehouden met Frankrijk. Toch koos Kohl ervoor om Duitsland op militair vlak uit de oorlog te houden. Hier kwam hij echter onder internationale druk op terug. De reden achter deze verandering

⁹⁸ Longhurst, *Germany and the use of force*, 65.

⁹⁹ *Ibidem*, 66.

¹⁰⁰ Kinzer, 'War in the Gulf', <http://www.nytimes.com/1991/01/26/world/war-in-the-gulf-germany-kohl-draws-rising-charges-of-an-insufficient-war-role.html>

¹⁰¹ Terlouw, *Duitslands rol in de wereld*, 100.

¹⁰² *Ibidem*, 67.

van houding had enerzijds te maken met de felle kritiek op Duitsland en anderzijds had het te maken met de drang van Duitsland om Amerika te *pleasen*. Duitsland wilde een trouwe bondgenoot zijn, vooral naar de Verenigde Staten toe. Tijdens de Golfoorlog wordt duidelijk dat dit een prioriteit van Kohl was.

Opvallend is de verandering die Duitsland ondergaat tussen de Eerste Golfoorlog en de oorlog in Joegoslavië in. Minister van buitenlandse zaken Klaus Kinkel was een van de eerste politici in Europa die zich uitsprak voor militair geweld. Duitsland heeft duidelijk een omschakeling gemaakt na de Golfoorlog. De oorlog in Joegoslavië was het eerste optreden van de *Bundeswehr* in het buitenland. Duitsland laat gedurende de oorlog in Joegoslavië duidelijk zien zich onafhankelijk van de Europese Unie te kunnen opstellen wat betreft het buitenlandbeleid: Duitsland staat pal tegenover Frankrijk en Groot-Brittannië, twee van Duitslands grootste bondgenoten. Alhoewel Kohl duidelijk aangeeft dat Duitsland liever meteen Servië en Kroatië zou willen erkennen als onafhankelijke staten, gaat Kohl mee in de Europese beslissing om hiermee te wachten. Kohl neemt in de oorlog in Joegoslavië dus wel een onafhankelijke rol aan, hij neemt echter geen tegendraadse houding aan.

3. Angela Merkel: een Bondskanselier met visie

Veel historici zien in de ontwikkeling van Duitsland op het gebied van buitenlandbeleid belangrijke veranderingen in de jaren 1990. Er ontstaat een beeld van een ‘genormaliseerd Duitsland’. Volgens Longhurst zijn deze conclusies echter te vroeg getrokken. Na de aanslagen in New York op 11 september 2001 ontstond er internationaal een verdeeldheid. De oorlog in Irak in 2003 zorgde uiteindelijk voor een totale verdeeldheid in het Westen.¹⁰³ Na Helmut Kohl kwam Gerhard Schröder aan de macht, hij regeerde Duitsland van 1998 tot 2005. Gedurende de regeerperiode van Schröder heeft Duitsland veel belangrijke beslissingen moeten nemen op het gebied van buitenland- en veiligheidsbeleid. Schröder heeft onder andere de oorlog in Kosovo, de aanslagen van 11 september, het begin van de oorlog in Irak en het begin van de oorlog in Afghanistan meegemaakt als Bondskanselier. De beslissingen van Schröder werden nauwlettend gevolgd, velen daarvan waren zeer controversieel. Zoals de beslissing van Schröder in 2003 om niet deel te nemen aan de aanval op Irak, geïnitieerd door de Verenigde Staten. Hiermee zette Duitsland zich af tegen de Verenigde Staten en plaatste het zich aan de zijde van Frankrijk. Longhurst legt in zijn boek *Germany and the use of force* uit waarom deze beslissing controversieel was: ‘Over the course of the previous decade Germany had come to say “yes” fairly routinely regarding Bundeswehr deployments; thus by issuing an uncompromising “no” on Iraq, Germany’s behaviour seemed almost like a reversal of the previous policy trajectory.’¹⁰⁴ De beslissing van Duitsland om ‘nee’ te zeggen tegen de Amerikanen kwam voort uit een groot onvrede vanuit Duitsland met het Amerikaanse beleid. Dit beleid strookte niet met Duits beleid, Schröder kon daarom niet akkoord gaan met de deelname aan de oorlog.¹⁰⁵ Duitsland laat hier een zeer onafhankelijke houding naar de Verenigde Staten toe zien.

Met het aantreden van Angela Merkel was er veel veranderd sinds het Bondskanselierschap van Kohl. Volgens Wright is het buitenland- en veiligheidsbeleid sinds Merkel veranderd, het is echter even ‘robuust’ en ‘assertief’.¹⁰⁶ Paterson ziet Merkels buitenlandbeleid als oplossingsgericht en zonder enige strategische visie. De minister van buitenlandse zaken, Frank-Walter Steinmeier ziet dit echter anders: volgens Steinmeier kan het Duitse beleid

¹⁰³ Longhurst, *Germany and the use of force*, 77.

¹⁰⁴ *Ibidem*, 94.

¹⁰⁵ *Ibidem*, 94.

¹⁰⁶ Wright, *Germany and the CFSP*, 7.

gekaracteriseerd worden door ‘zelfverzekerde bescheidenheid’.¹⁰⁷ Wat typeert het buitenland- en veiligheidsbeleid van Angela Merkel? Neigt het meer naar een assertieve houding of naar bescheidenheid?

3.1 Merkels visie op Europese Integratie

Even als Adenauer en Kohl is Merkel een groot voorstander van verdere Europese integratie. Merkel deed in 2012 de omstreden uitspraak dat ze graag een politieke unie zou willen in Europa. Binnen Europa is het ‘f-woord’, van ‘federatie, een zeer omstreden begrip. Veel EU-landen houden vast aan de paar intergouvernementele onderdelen die de Europese Unie heeft, zoals de Europese Raad. Met haar uitspraak kreeg Merkel dan ook veel kritiek over zich heen. François Hollande, de huidige president van Frankrijk, bestempelde het voorstel tot een politieke unie zelfs als ‘inhoudsloos’.¹⁰⁸ Opvallend is dat dit streven naar verdere Europese integratie, voornamelijk politieke integratie, een terugkomend beleid is bij zowel Konrad Adenauer, Helmut Kohl als Angela Merkel.

Merkel was een groot bewonderaar van Helmut Kohl; Kohl was haar ‘politischer Lehrmeister’, zo beschrijft Gerd Langguth, de biograaf van Merkel, de relatie.¹⁰⁹ Het is daarom een logisch gevolg dat Merkel eveneens een grote bewondering had voor Adenauer: ‘Ich hatte aber den Eindruck, dass durch seine Kanzlerschaft für Deutschland die richtigen Weichenstellungen vorgenommen wurden’.¹¹⁰ Dit statement maakt Merkel in een interview met haar biograaf Gerd Langguth.

Evenals de voorgaande Bondskanseliers behoudt Merkel goede relaties met Frankrijk. Volgens Hanns Maull is de Frans-Duitse relatie wel flink bekoeld sinds Schröder.¹¹¹ Sebastian Harnisch beschrijft deze ontwikkeling als een ‘Ausfall des deutsch-französischen Tandems’.¹¹² Na de controversiële beslissing van Schröder om niet te participeren in de Irak oorlog, evenals bondgenoot Frankrijk, kwam het verzoek aan Merkel vanuit de Duitse politiek om zich minder afhankelijk tegenover Frankrijk op te stellen. Na het aantreden van Nicolas Sarkozy nam Duitsland echter wederom een volgende rol aan op het gebied van binnenlandse

¹⁰⁷ Wright, *Germany and the CFSP*, 7.

¹⁰⁸ Presseurop, ‘Hollande geeft tegengas aan Merkel’, <http://www.presseurop.eu/nl/content/news-brief/3785561-hollande-geeft-tegengas-aan-merkel> (17 mei 2013).

¹⁰⁹ G. Langguth, *Merkel* (2006) 272.

¹¹⁰ Langguth, *Merkel*, 337.

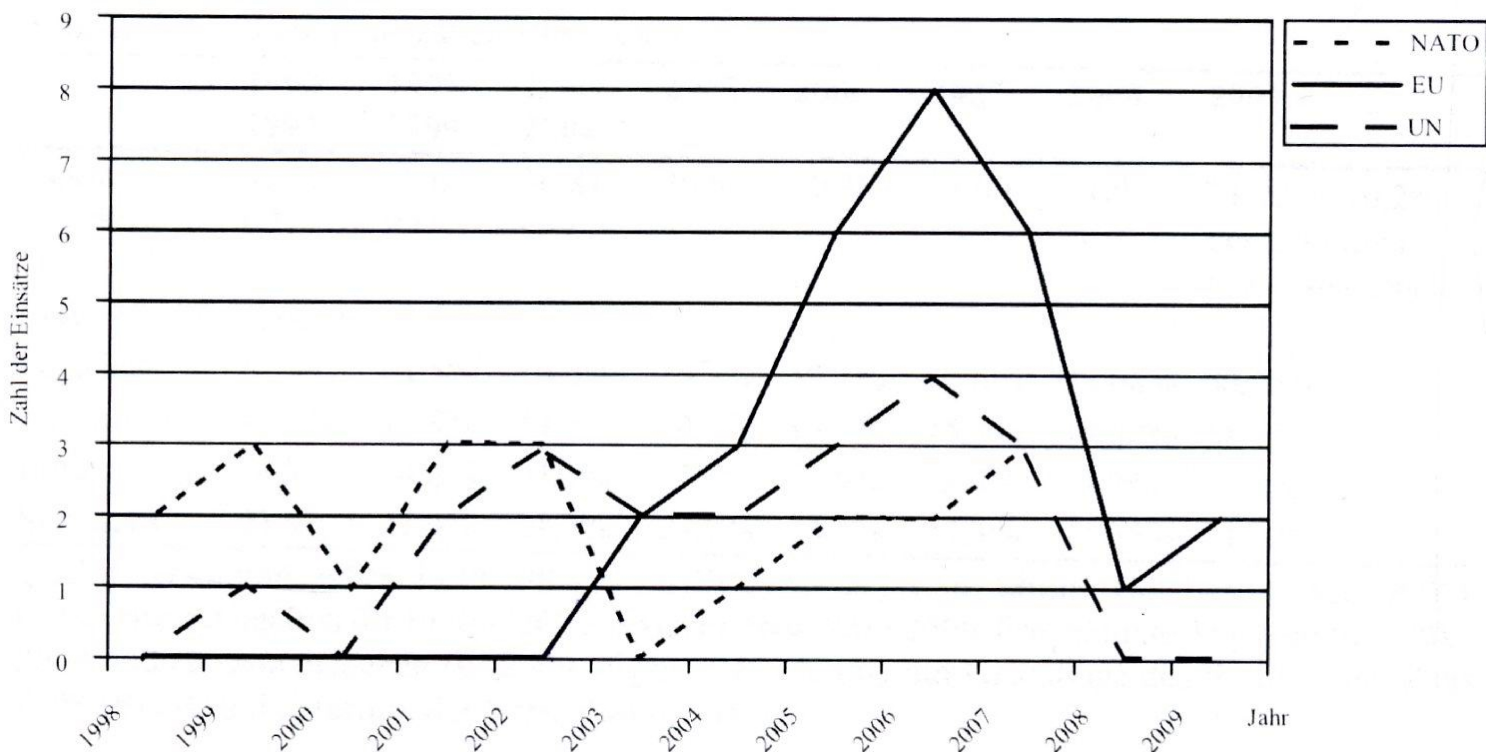
¹¹¹ Maull, *Germany’s Uncertain Power*, 69.

¹¹² S. Harnisch, ‘Die Außen- und Sicherheitspolitik der Regierung Merkel. Eine liberale Analyse der Großen Koalition’, *ZFAS* (2010, 3: 59-83) 73.

politiek in de Europese Unie.¹¹³ Alhoewel Merkel goede banden behoudt met Frankrijk richt Duitsland zich nu eveneens op andere lidstaten van de Europese Unie. ‘(...) and is thus less stuck on a exclusive Franco-German dialogue’, zo stelt de Engelse professor in de internationale relaties Alister Miskimmon.¹¹⁴

3.2 Veiligheidsbeleid Merkel

Zoals gezegd had Adenauer twee pijlers in zijn buitenlandbeleid: de Europese integratie en de trans-Atlantische verbindingen. Na de eenwording van Duitsland versterkte de band met de Verenigde Staten. Duitsland was dankbaar voor alle hulp van de VS net na de Tweede Wereldoorlog en met hun steun bij het eenwordingsproces. Na de aanslagen op de Twin Towers in 2001 verschoven de verhoudingen echter. Schröder plaatste Duitsland aan de zijde van Frankrijk. Waar staat Merkel nu in de internationale verhoudingen? In een grafiek over de inzet van de Bundeswehr in een artikel van Sebastian Harnisch is te zien dat Duitsland zijn leger steeds vaker inzet voor EU-doeleinden.

Grafiek 1: inzet van de Bundeswehr (S. Harnisch, Die Außen- und Sicherheitspolitik der Regierung Merkel. Eine liberale Analyse der Großen Koalition (ZFAS) 68.)

¹¹³ Harnisch, 'Die Außen- und Sicherheitspolitik der Regierung Merkel', 73.

¹¹⁴ A. Miskimmon, Germany and the Common Foreign and Security Policy of the European Union: Between Europeanisation and National Adaption (New York 2007) 165.

Vanaf halverwege 2003 is het aantal keren dat Duitsland zijn leger inzet onder de EU vlag hoger dan het aantal keren dat het leger wordt ingezet in missies van de NAVO of de VN. Tot 2006 zit er een sterke stijgende lijn in het aantal Duitse soldaten dat wordt ingezet voor EU missies. Op het hoogtepunt van het aantal EU-missies, zet Duitsland twee keer zo vaak de *Bundeswehr* in voor EU-missies. Vanaf 2006 daalt het aantal weer, alhoewel er halverwege 2008 nog steeds vaker soldaten worden ingezet voor de EU dan voor de NAVO of VN.¹¹⁵ De inzet van het Duitse leger onder de EU vlag is voornamelijk toegenomen onder het Bondskanselierschap van Schröder, Merkel zet deze lijn voort vanaf 2005. Vanaf 2006 neemt het aantal inzetten van het leger niet alleen af onder de EU-missies, het neemt eveneens af onder de VN-missies.

De houding van Merkel in de veiligheidspolitiek van de Europese Unie wordt gemeten aan de hand van drie casussen. Allereerst zal er worden gekeken naar de houding van Merkel in de oorlog tussen de Hezbollah en Israël in Libanon. De tweede casus die wordt geanalyseerd is de crisis rondom de dreiging van het kernwapenprogramma van Iran. Dit is tot op heden een internationale dreiging waar Duitsland een belangrijke rol in speelt als bemiddelaar. De derde casus is de oorlog in Libië. Hier heeft Duitsland een controversiële houding getoond door niet deel te nemen aan de no-fly zone.

3.2.1 Casus 1: De oorlog in Libanon (2006)

In 2006 werden acht Israëlisch soldaten vermoord en twee soldaten gekidnapt door de Libanese terroristische organisatie Hezbollah. Hierop brak een oorlog uit van 33 dagen lang tussen Israël en Hezbollah. Hezbollah vuurde raketten op Israël af en Israël bombardeerde Libanese steden en infrastructuur.¹¹⁶ De VN Veiligheidsraad nam op 11 augustus 2006 unaniem resolutie 1701 aan waarin werd opgedragen ‘the immediate cessation by Hizbollah of all attacks and the immediate cessation by Israel of all offensive military operations [in Lebanon]’.¹¹⁷ Sinds oktober is de VN-missie United Nations Interim Force in Lebanon (UNIFIL) ingegaan. De Europese Raad spreekt zijn volledige steun uit voor UNIFIL in een

¹¹⁵ Harnisch, ‘Die Außen- und Sicherheitspolitik der Regierung Merkel’, 68.

¹¹⁶ BCC News, ‘2006: Lebanon War’ (6 mei 2008), http://news.bbc.co.uk/2/hi/middle_east/7381389.stm

¹¹⁷ UN Security Council, Resolution 1701 (11 augustus 2006), <http://www.un.org/News/Press/docs/2006/sc8808.doc.htm>

persverklaring na de bijeenkomst op 13 en 14 november 2006.¹¹⁸

De oorlog in Libanon was voor Duitsland een zeer lastig conflict. Duitsland wilde op geen mogelijke manier in contact komen met de Israëliësch strijdkrachten, ze wilden zeker niet tegenover het Israëliësch leger komen te staan. ‘Wir müssen uns fragen, ob deutsche Soldaten in der besonderen historischen Situation an der Grenze zu Israel eine Rolle spielen können’, stelt Frank-Walter Steinmeier, Minister van Buitenlandse zaken in een verklaring.¹¹⁹ Merkel voegt daar aan toe: ‘Als Deutsche sollten wir in dieser Region mit äußerster Vorsicht agieren’.¹²⁰ Het is opvallend om te zien hoe onzeker Duitsland zich voelt over een oorlog waarbij Israël is betrokken. Dit doet denken aan de speech van Adenauer in 1951 waarin hij verklaarde een diepe obligatie voelde om Israël te ondersteunen. Vijfenvijftig jaar later is de houding van Duitsland tegenover Israël niet veel veranderd: Duitsland blijft voorzichtig omgaan met zijn oorlogsverleden.

Duitsland stuurde 2400 soldaten naar Libanon en kreeg de taak om de grenzen van Libanon te bewaken.¹²¹ De oorlog was niet van lange duur, in 2006 werd een staakt-het-vuren afgekondigd. Tot op de dag van vandaag zijn er Duitse afgezanten in Libanon aanwezig om de vele mijnen en wapenresten op te ruimen.¹²²

3.2.2 Casus 2: De dreiging van het Iranese kernwapenprogramma

De tweede casus die licht schijnt op Merkels veiligheidspolitiek is de kwestie Iran. Er zijn tot op de dag van vandaag verdenkingen vanuit de NAVO dat Iran kernwapens ontwikkelt. Vele verdenkingen zijn aangetoond met bewijs. Iran weigert echter enige openheid te geven van zaken. De International Atomic Energy Agency (IAEA) heeft een lijst van vragen voorgelegd aan Iran over het vermeende kernbewapeningsprogramma; hieraan heeft Iran eveneens geweigerd mee te werken.¹²³ Zowel in de Verenigde Staten als in Europa zijn er grote zorgen over het nucleaire kernprogramma van Iran. De minister van Buitenlandse Zaken onder de

¹¹⁸ Council Conclusions on Lebanon. Council of the European Union (Brussel 13 en 14 november 2006).

¹¹⁹ F. Meiers, ‘Von der Scheckbuchdiplomatie zur Verteidigung am Hindukusch. Die Rolle der Bundeswehr bei multinationalen Auslandseinsätzen 1990-2009’, ZFAS (2010, 3: 201-222) 212.

¹²⁰ Meiers, ‘Von der Scheckbuchdiplomatie zur Verteidigung am Hindukusch’, 212.

¹²¹ Ibidem, 212.

¹²² Auswärtiges Amt, ‘Bundesregierung unterstützt Minen- und Kampfmittelräumung im Libanon’, http://www.auswaertiges-amt.de/DE/Aussenpolitik/HumanitaereHilfe/Minenraeumen/Hummin-lib_node.html (25 maart 2013)

¹²³ Auswärtiges Amt, ‘Press Release, Foreign Minister Westerwelle: We want political solution to conflict over Iran’s nuclear programme’, http://www.auswaertiges-amt.de/EN/Infoservice/Presse/Meldungen/2013/130408-BM_Iran_Atomprogramm.html?nn=387762 (7 april 2013)

huidige regering van Angela Merkel, Minister Westerwelle, heeft officieel opgeroepen tot een politieke oplossing voor deze problematiek.¹²⁴

In dit conflict speelt de VN een hoofdrol. De United Nations Security Council zet samen met de IAEA Iran onder druk. Wat is de rol van Duitsland in deze mondiale crisis? Duitsland is een van de zes landen die hierover, wanneer nodig, in crisisberaad gaat. Deze samenwerking staat bekend als de E3+3 groep, bestaande uit de Verenigde Staten, Rusland, China, Frankrijk, Groot-Brittannië en Duitsland. De helft van deze groep bestaat uit EU-lidstaten. In april 2012 zijn de gesprekken tussen de E3+3 hervat.¹²⁵

Zowel de VN als de EU hebben economische sancties ingezet om Iran onder druk te zetten. De E3+3 groep speelt een leidinggevende rol in dit conflict. De leden van de IAEA Board of Governors keurde op 13 september 2012 een resolutie goed die was geïnitieerd vanuit de E3+3 groep. Op de officiële site van het Duitse ministerie van Buitenlandse Zaken staat een beschrijving over de bedoelingen en gevolgen van de E3+3 groep:

‘Talks with the E3+3 are intended to enable Iran to rebuild trust amongst the international community in the exclusively peaceful nature of the Iranian nuclear programme. Together with its international partners in the E3+3, Germany pursues a dual track approach. On the one hand, Iran is being offered comprehensive cooperation should it cooperate with the international community on the question of its nuclear programme. On the other hand, should Iran not cooperate, sanctions are aimed at persuading Iran to yield to the demands of the international community on the nuclear question.’¹²⁶

De doellijnen van de E3+3 groep zijn in lijn met de grondbeginselen van Duitslands veiligheidsbeleid sinds de Tweede Wereldoorlog: op een vredige manier wordt er getracht vrede en veiligheid te behouden. De gedreigde sancties zijn veelal economisch van aard. Daarnaast is er sprake van multilaterale acties, Duitsland handelt alleen vanuit de E3+3 groep.

3.2.3 Casus 3: De oorlog in Libië

Vanaf 1969 regeerde dictator Muammar al-Gaddafi in Libië. Rebellen kwamen in opstand tegen deze dictatuur. De VN stelde als reactie hierop resolutie 1970 op, waarin werd geëist

¹²⁴ Auswärtiges Amt, Press Release, Foreign Minister Westerwelle: We want political solution to conflict over Iran's nuclear programme’.

¹²⁵ Auswärtiges Amt, Press Release, Foreign Minister Westerwelle: We want political solution to conflict over Iran's nuclear programme’.

¹²⁶ Ibidem.

van Gaddafi dat hij een einde maakte aan de vijandelijkheden in zijn land en dat hij de internationale mensenrechten respecteerde.¹²⁷ Gaddafi hield zich niet aan deze resolutie. In februari 2011 besloten de Verenigde Naties in te grijpen in deze burgeroorlog die al vele levens had gekost. Het ingrijpen van de VN werd gelegitimeerd vanuit het principe ‘Responsibility to Protect’ ook wel afgekort als ‘R2P’.¹²⁸ Volgens dit principe is de internationale politiek verplicht in te grijpen bij het constateren van mensenrechtenschending en bij het sneuvelen van vele slachtoffers in een oorlog. De Verenigde Naties namen in februari 2011 de resolutie 1973 aan om een No-Fly Zone over Libië in te stellen.¹²⁹ Op 19 maart begonnen de eerste luchtaanvallen op Libische gebieden in handen van Gaddafi onder een coalitie van de Verenigde Staten, Frankrijk en Groot-Brittannië.

In april 2011 stuurde de Europese Unie grondtroepen naar Libië onder de missie EUFOR Libya. De Europese civiele missie in Libië wordt de Border Assistance Mission Libya (EUBAM Libya) genoemd. Op 22 mei 2013 werd EUBAM Libya in werking gesteld. Catherine Ashton, commissaris van buitenlands- en veiligheidsbeleid van de EU, stelt in een officiële verklaring op 22 mei 2013 dat de EU-missie in Libië niet alleen belangrijk is voor Libië en de directe omgeving, maar dat het ook belangrijk is voor de veiligheid van de Europese grenzen.¹³⁰ Deze Europese missie is bedoeld om de Libische autoriteiten te ondersteunen in het verkrijgen van stabiliteit en vrede in het land.¹³¹

De burgeroorlog in Libië is de meest recente casus die in dit onderzoek zal worden meegenomen. Het is lastig om de rol van Duitsland hierbij te analyseren terwijl de conflicten nog lang niet ten einde zijn. Er is gekozen voor een analyse van Merkel’s houding in het veiligheidsbeleid rondom Libië aangezien deze houding opmerkelijk was. Angela Merkel besloot in 2011 niet mee te werken aan de No-Fly Zone over Libië, en zette dus niet haar handtekening onder de VN resolutie 1973.¹³² In de NAVO sloot Duitsland zich aan bij

¹²⁷ Fact Sheet: UN Security Council Resolution 1970, Libya Sanctions, United States mission to United Nations (New York 26 februari 2011), <http://usun.state.gov/briefing/statements/2011/157194.htm>

¹²⁸ J. Bittner, ‘Dieser Krieg war gerecht: Eine Bilanz der Intervention in Libyen’, *Zeit* (30 oktober 2011), <http://www.zeit.de/2011/44/Libyen-Intervention>

¹²⁹ Resolution 1973. United Nations Security Council (17 maart 2011), <http://www.un.org/News/Press/docs/2011/sc10200.doc.htm#Resolution>

¹³⁰ Green light for civilian mission to support border security in Libya. Council of the European Union (Brussel 22 mei 2013), http://www.consilium.europa.eu/uedocs/cms_data/docs/pressdata/EN/foraff/137189.pdf

¹³¹ Council Decision 2013/233/CFSP on the European Union Integrated Border Management Assistance Mission in Libya (EUBAM Libya). European Union (22 mei 2013), <http://eur-lex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=OJ:L:2013:138:0015:0018:EN:PDF>

¹³² Wright, *Germany and the CFSP*, 7.

Rusland en China, die eveneens hieraan niet wilden meewerken.¹³³ Duitsland kreeg hiermee internationaal een hoop kritiek over zich heen. De Europese missie in Libië wordt in de media gezien als de ondergang van het CFSP en met name het CFDP. Erik Brattberg beschrijft de EU-missie als een ‘inherent weakness’.¹³⁴ Europese landen waren niet in staat goed met elkaar samen te werken. Wellicht heeft Merkel er verstandig aan gedaan niet verstrikt te raken in de chaos van de Libië missie. Waarom koos Merkel er echter voor niet deel te nemen aan een officiële missie van het CFDP? Minister van Buitenlandse zaken Westerwelle geeft in een interview met *The Guardian* aan dat de Duitse regering teveel gevaren en risico’s zag in een militaire interventie in Libië.¹³⁵

3.3 Reacties vanuit Duitsland op dit veiligheidsbeleid

Medepartijlid van Merkel en lid van het Duitse parlement, Ruprecht Polenz, reageert negatief op de beslissing van Guido Westerwelle en Angela Merkel om niet deel te nemen aan de missie in Libië. Polenz waarschuwt voor een verwijdering tussen Duitsland en Frankrijk, Groot-Brittannië en de Verenigde Staten. Volgens Polenz speelt Westerwelle de rol van Duitslands pacifist.¹³⁶

3.4 Reacties vanuit Europa op dit veiligheidsbeleid

Vanuit Europa en de Verenigde Staten werd met verbazing gereageerd toen Angela Merkel aankondigde dat Duitsland niet zou participeren in de No-Fly Zone in Libië. De Britse krant *The Guardian* schrijft op 18 maart 2011 het volgende: ‘By abstaining from the UN security council vote on intervention in Libya, Germany is abandoning its natural allies.’¹³⁷ Dit was een gevoelig punt voor Duitsland; Duitsland streefde er altijd naar een trouwe bondgenoot te zijn in multilaterale verbanden.

Een opmerkelijk gevolg van de Duitse onthouding van deelname in de oorlog in Libië is dat de handelswereld in Libië niets meer te maken wilt hebben met hun voormalig grootste

¹³³ S. Weiland en R. Nelles, ‘Germany has marginalised itself over Libya’, *The Guardian* (18 maart 2011), <http://www.guardian.co.uk/commentisfree/2011/mar/18/libya-germany-un-security-council>

¹³⁴ European Policy Centre, E. Brattberg, ‘Opportunities lost, opportunities seized: the Libya crisis as Europe’s perfect storm’ (juni 2011), http://www.epc.eu/documents/uploads/pub_1310_opportunities_lost.pdf

¹³⁵ Weiland en Nelles, ‘Germany has marginalised itself over Libya’.

¹³⁶ Ibidem.

¹³⁷ Ibidem.

handelspartner Duitsland, zo meldt het Duitse tijdschrift der Spiegel.¹³⁸ De Duitse onthouding uit de oorlog in Libië werd door de Libanezen dus gezien als een verraad.

3.5 Conclusie

Angela Merkel heeft het buitenland- en veiligheidsbeleid van Duitsland naar eigen hand weten te zetten. Het kan echter niet worden uitgedrukt als ‘robuust’ en ‘assertief’, zoals Wright dit verwoordt. Het leren ‘nee’ zeggen dat zich vanaf Schröder ontwikkelde heeft Merkel voortgezet. Duitsland loopt niet direct de Verenigde Staten of Frankrijk achterna als het gaat om buitenlandbeleid. Alhoewel Duitsland zich nog steeds zeer actief inzet voor goede internationale betrekkingen, is het binnenlands belang meer naar de voorgrond komen te staan. Dit is echter niet een ‘robuust beleid’ te noemen, Duitsland durft zijn beleidslijn echter duidelijker te communiceren.

Steinmeier noemt Duitslands houding ‘zelfverzekerde bescheidenheid’. Duitsland is echter nog steeds niet zelfverzekerd in de veiligheidspolitiek. In de oorlog in Libanon is duidelijk te zien dat Duitsland kampt met onzekerheid en schuldgevoel naar Israël toe.

¹³⁸ U. Buse en T. Würger, ‘Paying for UN Abstention: German Businesses Unwelcome in Postwar Libya’ (1 maart 2012), <http://www.spiegel.de/international/world/paying-for-un-abstention-german-businesses-unwelcome-in-postwar-libya-a-818336.html>

Conclusie

De Tweede Wereldoorlog is Duitsland vergeven, het is echter nog lang niet vergeten. Konrad Adenauer toonde een bescheiden opstelling in zijn beginjaren als Bondkanselier van Duitsland. Adenauer moest het vertrouwen van Europa terugwinnen. Adenauer sloeg een weg in voor Duitsland die gericht was op Europese integratie en trans-Atlantische verbindingen. Daarmee legde hij het fundament voor het toekomstige buitenland- en veiligheidsbeleid van Duitsland. Adenauer zette een buitenlandbeleid op waarin de focus sterk lag op multilateralisme, het opkomen voor de kleinere lidstaten, bescheidenheid en het vermijden van direct leiderschap. Duitsland creëerde voor zichzelf een ‘rode lijn’ waar het nooit meer overheen mocht gaan zoals dat in de Tweede Wereldoorlog was gebeurd. Duitsland mocht nooit meer unilateraal handelen en militair geweld gebruiken voor imperialistische doeleinden. Het Duitsland van net na de Tweede Wereldoorlog was een onzeker land met een Bondkanselier die zich afhankelijk opstelde. Toch was dit niet een geheel onzelfzuchtig beleid. De zogeheten ‘Adenauer Methode’ zorgde ervoor dat Duitsland een erkend soeverein land werd. Alhoewel de Duitse Bondkanseliers altijd de trouwe bondgenoot wilden spelen, lag er eveneens een focus op de eenwording van Duitsland. Deze eenwording leek ver weg in het hete midden van de Koude Oorlog.

Dertig jaar later was de eenwording van Duitsland zeer nabij. Helmut Kohl regeerde Duitsland als ‘de kleinzoon’ van Adenauer. De grondbeginselen en richtlijnen die Adenauer uitzette werden door Kohl opgepakt. Streven naar verdere Europese Integratie was een vaststaand beleid geworden. Kohl richtte zich eveneens sterk op de trans-Atlantische banden en de Europese Gemeenschap. Met de tijd was Europa sterker geworden en werd er nagedacht over Europa’s rol in de buitenlandpolitiek. Na de Duitse eenwording in 1990 ontstond er grote onzekerheid over de toekomst van Duitsland in Europa. Kohl toonde echter nog steeds zijn dankbaarheid en bescheidenheid naar de Verenigde Staten en Europa toe. Met de eenwording won Duitsland een stuk zelfvertrouwen. Kohl nam niet alleen beleid over van de Europese Unie, hij implementeerde eveneens Duitse structuren in het buitenlandbeleid. De eerste grote test voor Duitsland was de Eerste Golfoorlog. In de ogen van de internationale gemeenschap faalde Duitsland deze test door niet militair deel te nemen in de oorlog. Ondanks Duitslands financiële bijdragen werd er veel kritiek geuit. In januari 1991 toonde Duitsland zich erg gevoelig voor internationale kritiek. In het bijzonder toen er verwijzingen naar Hitler werden gemaakt in vergelijking met Saddam Hoessein. De periode tussen de Eerste Golfoorlog en de

oorlog in Joegoslavië is een belangrijk omslagmoment in de geschiedenis van het Duitse buitenlandbeleid. Alhoewel voor de Eerste Golfoorlog Duitsland zich niet kon voorstellen zijn leger in te zetten in internationale missies, ging Duitsland zich gaandeweg openstellen voor het idee van een genormaliseerd Duitsland. Kohl was van mening dat het Duitse vraagstuk niet meer aan de orde was en tot de geschiedenis van Duitsland behoorde.

De oorlog in Joegoslavië bleek een enorme tegenslag te worden voor Kohl. Duitsland liet zich van een kant zien die nog niet eerder was vertoond na de Tweede Wereldoorlog. Kohl stelde zich onafhankelijk op en ging niet automatisch mee in de beslissingen van Europa en de VS. Kohl hechtte waarde aan de soevereiniteit van kleine landen, hij was dan ook stellig over het zo snel mogelijk erkennen van Slovenië en Kroatië. Uiteindelijk ondertekende Kohl een verklaring waarin werd besloten te zullen wachten met het erkennen van de landen. Duitsland wilde vasthouden aan zijn eigen waarden, het was echter niet de bedoeling om zijn bondgenoten te blokkeren. In de Eerste Golfoorlog speelde Duitsland slechts de rol van geldschieter. In de oorlog in Joegoslavië speelde Kohl echter een veel grotere rol. In de Contact Group nam Duitsland multilateraal beslissingen over de volgende stappen in de oorlog. Een rode draad in het buitenlandbeleid van Duitsland is het streven naar de rol van de trouwe bondgenoot. Opvallend is dat Duitsland tijdens de oorlog in Joegoslavië afstapte van het anti-gewelds beleid. Minister van Buitenlandse zaken Kinkel pleitte als een van de eerste Europese politici voor het gebruiken van militair geweld om vrede af te dwingen. Hiermee laat Duitsland een leidende rol zien, er werd niet afgewacht om te zien hoe andere landen hier tegenover stonden.

Duitsland stond voor een aantal grote beslissingen tijdens de regeerperiode van Gerhard Schröder. Schröder moest Duitslands positie bepalen in de oorlog in Joegoslavië, de oorlog in Irak en de oorlog in Afghanistan. Schröder was echter niet een nazaat van Adenauer; niet alleen was Schröder geen CDU-partijlid, hij stelde zich minder afhankelijk op tegenover de Verenigde Staten en Frankrijk. Duitsland leerde om niet altijd 'ja' te zeggen tegen Europese voorstellen. Een onverwacht 'nee' kwam dan ook met de oorlog in Irak. Duitsland zei 'nee' tegen Amerika en schaarde zich hiermee naast Frankrijk. De trans-Atlantische banden waren duidelijk meer bekoeld. Deze lijn is terug te zien in het beleid van Angela Merkel. Duitsland zet zijn leger steeds vaker in voor EU-doeleinden in plaats van VN-doeleinden. De hechte band met Frankrijk heeft de tijd overleefd.

De oorlog in Libië is een duidelijk teken dat Merkel zich niet laat meeslepen door internationale druk. Merkel durft de normen en waarden van Duitsland prioriteit te geven

boven de bondgenootschappen. Dit wordt door Europa en Amerika met lede ogen aangezien. Aan de hand van de casus Libië zou Merkels buitenlandbeleid inderdaad robuust en assertief genoemd kunnen worden. Dit is echter niet een goede bewoording wanneer er wordt gekeken naar het totaalplaatje. Alhoewel Duitsland zich sinds het Bondskanselierschap van Schröder van een onafhankelijke kant laat zien, is het nog geen zelfverzekerd land. Duitsland is meer belang gaan hechten aan zijn eigen waarden en beleidslijnen. Westerwelle's beschrijving van Duitsland als een land van zelfverzekerde bescheidenheid is echter niet van toepassing. Dit laat het conflict in Libanon duidelijk zien, Merkel toont een onzekere houding. In de overleggen met de E3+3 groep over Iran functioneert Duitsland "normaal". Dit is voor Duitsland de ideale situatie: multilaterale overleggen en een veilig beleid dat de richtlijnen van de internationale veiligheidspolitiek volgt. Echter, zodra Duitsland in een moeilijker positie komt of een tegenslag ervaart, lijkt het terug te veranderen in een onzeker afhankelijk land dat bang is voor zijn eigen schaduw. Duitsland liep een grote klap op met het bekritiseerde beleid in Joegoslavië. Voor internationale kritiek zijn de Duitsers dan ook erg gevoelig.

In de loop der tijd is een duidelijke toename te zien in het waarde hechten aan landsbelang. Kohl sloeg een weg in voor Duitsland waar werd nagedacht over Duitse belangen. Vaak bleken Duitse belangen ook Europese belangen te zijn. Kortom, wanneer Duitsland handelde in Europees belang, handelde Duitsland veelal ook in landsbelang. Naast deze ontwikkeling blijft Duitsland bewijzen een trouwe bondgenoot te zijn. Dit komt echter steeds vaker na landsbelang, zo laat de oorlog in Libië zien.

Of Duitsland een onafhankelijker houding heeft aangenomen in de veiligheidspolitiek van de Europese Unie is niet met een 'ja' of een 'nee' te beantwoorden. Uit de geschreven literatuur valt op te maken dat Duitsland zich op verschillende manieren kan profileren. Duitsland kan een leidende rol of een volgende rol aannemen. Een bondskanselier kan zich afhankelijk of onafhankelijk opstellen. Duitsland kan zich ontwikkelen tot een genormaliseerde macht of een getemde macht. Sinds Kohl is Duitsland zich onafhankelijker gaan opstellen tegenover de Verenigde Staten. Alhoewel Duitsland Amerika dankbaar is en goede banden wil behouden, is Duitsland steeds minder bang om 'nee' te zeggen tegen Amerika. Een goed voorbeeld hiervan is de oorlog in Irak. Ook tegenover de Europese Unie is Duitsland zich onafhankelijker gaan opstellen in het veiligheidsbeleid. Alhoewel Mearsheimer dus een goede voorspelling deed, mag de analyse hier niet ophouden. Duitsland is namelijk wel degelijk nog steeds een getemde macht, een macht die zich niet op volle kracht wil laten zien. Dit is geheel

een eigen keuze van Duitsland. De Tweede Wereldoorlog is nog niet vergeten. De ‘voorzichtigheid’ van Adenauer in het buitenlandbeleid zit nog steeds in de structuren van de Duitse politiek. De ‘zelfverzekerde bescheidenheid’-omschrijving van Westerwelle had wellicht beter veranderd kunnen worden in ‘bescheiden onafhankelijkheid’.

Literatuurlijst

Secundair

Ash, T. G., *History of the Present: Essays, Sketches and Despatches from Europe in the 1990s* (New York 2000).

Bertelsmann Stiftung, 'The Big Three and the ESDP: France, Germany and the United Kingdom' (November 2006).

Bulmer, S. en W. E. Paterson, *Germany and the European Union: from 'tamed power' to normalized power?* (2010).

Centrum voor Duitslandstudies Nijmegen, '*Een Duitsland dat zijn plaats weet. Konrad Adenauer, het Franse plan voor een Unie van Staten en de opdracht aan de hedendaagse Duitse Europese politiek*' (B. Lieshout 2001).

Foschepoth, J., *Adenauer und die Deutsche Frage* (Göttingen 1988).

Hacke, C., *Die Außenpolitik der Bundesrepublik Deutschland. Von Konrad Adenauer bis Gerhard Schröder* (Bonn 2003).

Harnisch, S., 'Die Außen- und Sicherheitspolitik der Regierung Merkel. Eine liberale Analyse der Großen Koalition' (ZFAS Jaargang 3 (2009) nr. 1 pagina's 59-83).

Katzenstein, P., *Tamed Power: Germany in Europe* (New York 1997).

Kohl, H., *Helmut Kohl: Deutschlands Zukunft in Europa* (Herford 1990).

Köhler, H., *Adenauer: eine politische Biographie* (Michigan 1994).

Langguth, G., *Merkel* (2006).

Longhurst, K., *Germany and the use of force* (Manchester 2004).

Marsh, D., *The Euro: The Battle for the Global Currency* (Yale 2011).

Marolov, D., 'The EU policy towards the dissolution of Yugoslavia: Special emphasis on the EU policy towards the Republic of Macedonia' (2012).

- Mauil, H. W., 'Die Internationalisierung des Golf-Kriegs', *Zeitschrift für Internationale Politik* 42 (1987).
- Mauil, H. W., *Germany's Uncertain Power: Foreign Policy of the Berlin Republic* (New York 2006).
- Mearsheimer, J. J., *Back to the Future: Instability in Europa after the Cold War* (1990).
- Meiers, F., '“Made in Berlin”. Wohin steuert die deutsche Außen- und Sicherheitspolitik?', *ZFAS Ausgabe 4* (november 2011).
- Meiers, F., 'Von der Scheckbuchdiplomatie zur Verteidigung am Hindukusch. Die Rolle der Bundeswehr bei multinationalen Auslandseinsätzen 1990–2009' (ZFAS Jaargang 3 (2010) nr. 2 pagina's 201-222).
- Miskimmon, A., *Germany and the Common Foreign and Security Policy of the European Union: Between Europeanisation and National Adaption* (New York 2007).
- Schwarz, H. P., *Die gezahmten Deutschen: Von der Machtbesessenheit zur Machtvergessenheit* (Stuttgart 1985).
- Stöger, J., *Krisen und Kriege: Deutschland und die Niederlande und die aussen- und sicherheitspolitischen Herausforderungen der neuen Ära seit 1990* (Münster 2008).
- Terlouw, H., *Duitslands rol in de wereld: Een onderzoek naar identiteitspercepties in het debat over de Duitse buitenlandse en veiligheidspolitiek sinds 1990* (2008).
- Wright, N., *Germany and the CFSP: The accidental leader?* (proefschrift 2011).

Websites

- BCC News, '2006: Lebanon War' (6 mei 2008), http://news.bbc.co.uk/2/hi/middle_east/7381389.stm
- Bittner, J., 'Dieser Krieg war gerecht: Eine Bilanz der Intervention in Libyen', *Zeit* (30 oktober 2011), <http://www.zeit.de/2011/44/Libyen-Intervention>
- Buse, U. en T. Würger, 'Paying for UN Abstention: German Businesses Unwelcome in Postwar Libya' (1 maart 2012), <http://www.spiegel.de/international/world/paying-for-un-abstention-german-businesses-unwelcome-in-postwar-libya-a-818336.html>
- European Policy Centre, E. Brattberg, 'Opportunities lost, opportunities seized: the Libya crisis as Europe's perfect storm' (juni 2011), http://www.epc.eu/documents/uploads/pub_1310_opportunities_lost.pdf

Freedland, J., 'Germany, Europe's reluctant Goliath, is hiding its true strength', *The Guardian*, <http://www.guardian.co.uk/commentisfree/2012/mar/16/germany-reluctant-goliath-eurozone-shadow> (16 maart 2012).

Kinzer, S., 'War in the Gulf: Germany; Kohl Draws Rising Charges Of an Insufficient War Role' (26 januari 1991), <http://www.nytimes.com/1991/01/26/world/war-in-the-gulf-germany-kohl-draws-rising-charges-of-an-insufficient-war-role.html>

Livingston, R. G., 'In Adenauer's Footsteps, Kohl Might Surpass Him', http://articles.latimes.com/1991-01-06/opinion/op-10832_1_chancellor-helmut-kohl (6 januari 1991).

Nonnenmacher, G., 'Het Duitse vraagstuk blijft spoken in Europa', <http://www.volkskrant.nl/vk/nl/3184/opinie/article/detail/3312764/2012/09/08/Het-Duitse-vraagstuk-blijft-spoken-in-Europa.dhtml> (8 september 2012).

Presseurop, 'Hollande geeft tegengas aan Merkel', <http://www.presseurop.eu/nl/content/news-brief/3785561-hollande-geeft-tegengas-aan-merkel> (17 mei 2013).

Volkskrant, 'Duitse politici sceptisch over hulp Cyprus' (versie 22 april 2013), <http://www.volkskrant.nl/vk/nl/2680/Economie/article/detail/3387866/2013/02/03/Duitse-politici-sceptisch-over-hulp-Cyprus.dhtml> (3 februari 2013).

Weiland, S. en R. Nelles, 'Germany has marginalised itself over Libya', *The Guardian* (18 maart 2011), <http://www.guardian.co.uk/commentisfree/2011/mar/18/libya-germany-un-security-council>

Primair

Besluitvorming Europese Raad tot oprichting Europees veiligheids- en defensieacademie (2005).

Where does CSDP fit in EU Foreign Policy?, <http://www.eng.notre-europe.eu/media/csdpeuforeignpolicy-witney-ne-jdi-feb13.pdf>

Klaus Kinkel's Sept. 1992 and Sept. 1993 speeches to the General Assembly of the United Nations, "Speech by Klaus Kinkel," *Statements and Speeches*, vol. 15, no. 13 (New York: German Information Center); and "Kinkel at the U.N.: Germany Wants to be a 'Driving Force' to Strengthen the United Nations," *This Week in Germany*, Oct. 1, 1993 (New York: German Information Center).

Deutschlands Außen-und Sicherheitspolitik unter der Regierung Merkel / Westerwelle (Mei 2011).

Bundesrepublik Deutschland Auswärtigen Amts, Außenpolitik der Bundesrepublik Deutschland: Dokumente von 1949 bis 1994 (1995).

Provisions on a common foreign and security policy (Title V, Article 11 – 28),
<http://www.consilium.europa.eu/uedocs/cmsUpload/Treaty%20on%20European%20Union%20-%20Title%20V.pdf>

European Council on Foreign Relations, ‘Where does CFDP fit in EU foreign policy?’ (13 februari 2013).

Europese veiligheidsstrategie, ‘Een veiliger Europa in een betere wereld’ (Brussel 12 december 2003), <http://consilium.europa.eu/uedocs/cmsUpload/031208ESSIINL.pdf>.

Ansprache von Bundeskanzler Dr. Helmut Kohl bei der 33. Müncher Konferenz für Sicherheitspolitik am 3. Februar 1996 zu Thema “Sicherheit für ein kommendes Europa“. Presse- und Informationsamt der Bundesregierung. (3 februari 1996).

UN Security Council, Resolution 1701 (11 augustus 2006),
<http://www.un.org/News/Press/docs/2006/sc8808.doc.htm>

Council Conclusions on Lebanon. Council of the European Union (Brussel 13 en 14 november 2006).

Auswärtiges Amts, ‘Bundesregierung unterstützt Minen- und Kampfmittelräumung im Libanon’, http://www.auswaertiges-amt.de/DE/Aussenpolitik/HumanitaereHilfe/Minenraeumen/Hummin-lib_node.html (25 maart 2013).

Auswärtiges Amts, ‘Press Release, Foreign Minister Westerwelle: We want political solution to conflict over Iran’s nuclear programme’, http://www.auswaertiges-amt.de/EN/Infoservice/Presse/Meldungen/2013/130408-BM_Iran_Atomprogramm.html?nn=387762 (7 april 2013).

Fact Sheet: UN Security Council Resolution 1970, Libya Sanctions, Unites States mission to United Nations (New York 26 februari 2011),
<http://usun.state.gov/briefing/statements/2011/157194.htm>

Resolution 1973. United Nations Security Council (17 maart 2011),
<http://www.un.org/News/Press/docs/2011/sc10200.doc.htm#Resolution>

Green light for civilian mission to support border security in Libya. Council of the European Union (Brussel 22 mei 2013),
http://www.consilium.europa.eu/uedocs/cms_data/docs/pressdata/EN/foraff/137189.pdf

Council Decision 2013/233/CFSP on the European Union Integrated Border Management Assistance Mission in Libya (EUBAM Libya). European Union (22 mei 2013), <http://eur-lex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=OJ:L:2013:138:0015:0018:EN:PDF>